

Doxa et fama. O produkciji »javnega mnenja« in strategijah pozabe - elementi za mikrostudijo

POVZETEK: Kolektivna memorija, akumulirana v regionalnem časopisju in revijah poznega 19. stoletja in prve polovice 20. stoletja, je prostor, kjer se je konstituiral kranjski mentalni (diskurzivni) dispozitiv, ki še danes determinira robove (ne)sprejemljivega v t. im. »javnem mnenju«. Njegovi bistveni značilnosti sta zavračanje problematizacije in nadaljnje diferenciranosti diskurza ter agresiven antiintelektualizem, njegova strukturna organizacijska oblika pa je Gemeinschaft, ki se vse doslej ni uspela transformirati v dejansko Gesellschaft. Na podlagi analize prispevkov Josipa Vidmarja, ki je zasedel družbeno privilegirano mesto, in Vladimirja Bartola z marginaliziranim družbenim statusom, objavljenih v literarni reviji Modra ptica (1929-1941; 12 letnikov), predstavljamo nekaj elementov, s pomočjo katerih lahko osvetlimo postopno oblikovanje specifičnega »javnega mnenja« v provincialnem okolju. Opozarjamo na generičnost zaprtega, oblastnega komunikacijskega koda in »javnemu mnenju« sorodnega transformativnega diskurza (odpornega zoper problematiziranje in refleksijo), ki se razlikuje od transformativnega diskurza (odprtega za nadaljnjo diferenciacijo in elaboriranje).

KLJUČNE BESEDE: javno mnenje, kolektivna memorija, pozaba, socialne reprezentacije, diskurzivne formacije, transformacije, transfirmacije

1. Zgodovinskoantropološki uvod v problematiko

Neugodno novico glede nagrade sem k sreči predvideval, ko sem izvedel, da je v komisiji tudi g. Vidmar. Moji odnosi z njim so jako zabavni. Pred leti nekoč mi je bil napovedal tak in tak (malo laskav) razvoj, čisto osebno, in zdaj, se mi zdi, smatra za svojo dolžnost, da ostane »sebi zvest«. Trdno sem prepričan, da bi vztrajal pri svojem, če bi jaz dobil n. pr. Nobelovo nagrado. Fakta ga ne brigajo, da ima le on prav, prav kakor zaključuje vrli Mefisto svojo diskusijo v Faustu: Ich hab' doch Recht!

Vladimir Bartol, iz pisma Božidarju Borku, 9. II. 1939
(cf. Dolgan, 2001: 212)

Pričujoči članek zadeva zgodovinskoantropološko dinamiko odnosa med *izjavljenim/zamolčanim* in *družbenimi učinki izjavljenega/zamolčanega*. Na podlagi konkretnega primera, analize prispevkov Bartola in Vidmarja v literarni reviji *Modra Ptica*, se bomo dotaknili »usedlin realnega« (Barthes 1975/2002 – letnica originala / letnica slovenskega prevoda), ki krožijo na eni strani v javnih občilih, obsežnejših in obče znanih korpusih (enciklopedijah, leksikonih, *Kdo je kdo* ipd.) in izobraževalnih pripomočkih (učbenikih,

zbornikih, biografskih in splošnih atlasih ipd.), in na drugi strani v »javnem« in v »občem mnenju«. ¹ Te krožne in disperzne diskurzivne informacije, ponovitve, ti neproblema-tizirani mnemonični nizi in snopi, stara intelektualna šara, razbitine kultur in mentalitet različnega izvora in različnih časov, dekontekstualizirani fragmenti heterogenih mnenj in stališč ² pričajo o dolgem odmevanju mišljenjskih sistemov, obenem pa so material, iz katerega se gnete kolektivna memorija, ki je vselej – ne pozabimo – produkt selektivnega procesa informiranja. Zanimala nas bo sama narava te selekcije, način izbora informacij, in nadalje, njegova transmisija in amplifikacija. Nosilna ideja članka je, da je Vidmarjev poskus zabrisa in izbriša Bartola iz kolektivne memorije in iz individualnega spomina (proces pri slednjem ne poteka na povsem enak način) udeležencev tistega segmenta življenja v Sloveniji, ki mu pravimo kulturno, značilen primer digresivne, patogene produkcije »javnega mnenja« v provincialnem okolju. Namen mikroštudije je, *sploh* osvetliti elemente in postopke selektivne »javnomnenjske produkcije«, česar pa ni mogoče narediti, če do njih ne zazvzamemo stališča, ki je produkt refleksije (in ne »mnenja«).

V omenjenem zgodovinskoantropološkem okviru nas bolj kakor kvantifikacijski vidik »javnega mnenja« zanima sama geneza, diahrona procesualnost oblikovanja specifičnega »javnega mnenja« in seveda njena imaginarna podstat, njena simbolna konstitucija, ki omogoča generičnost »mnenj« in ki preseva skozi sleherno diskurzivno konfiguracijo (to je tisti mentalni dispozitiv, ki nekatere »spontanosti« veže nase, drugih pa ne, ki sproducira določeno polje razumljivosti in samoumevnosti in »heterogenim družbenim pojavom vsili subjektivacijsko formo«; cf. Škamperle 1987). Bistveno vprašanje je: kje so razlogi za partikularen izbor »javnega mnenja«? V kateri tišini brez glasnega ugovora se lahko zgradi (in razgradi) »javno mnenje«, znotraj katerega pa – to je treba imeti pred očmi – obstajajo snopi in zametki heterogenih mišljenj, ki jih je uspel homogenizirati in unificirati (četudi zgolj začasno) določen *Gleichschaltung*, določen mišljenjski *fluxus* (doktrina, ideologija)? Kako poteka proces reifikacije (tj. proces dekontekstualizacije in naturalizacije mnenj)? Koga in kaj je treba »potlačiti« v pozabo, da je homogenizacijski proces »uspešen« (i.e. monoliten)? In nenazadnje, kakšne so konsekvence kontinuirane serije »javnomnenjskih« preferenc z zgolj enim prevladujočim tipom subjektivacije, posebej še za provincialno skupnost, kakršna je slovenska, ki se ne zaveda dovolj, da je monolitnost v mišljenju veliko hujše zlo za skupnost samo in tudi za vsakega posameznika, kakor pluralnost manjšinskih skupin ali posameznikov, ki se v »javno mnenje« zaradi različnih vzrokov ne morejo ali nočejo integrirati?

Da bi prišli do specifičnega zgodovinskega komunikacijskega omrežja, ki razgrinja pogoje za možnosti nastanka določenega »javnega mnenja«, nas morajo torej zanimati kljubovalne izjeme, marginalni ali odrinjeni posamezniki, vrzeli, line, ki so zaradi različnih vzrokov zaprte za pretok »javnega mnenja«; zdi se namreč, da lahko šele prek teh rezistentnih točk, ki si drznejo »zamajati družbene gotovosti in modificirati načine delanja zgodovine« (cf. Valensi in Wachtel 1996/2001), opazujemo in sploh razumemo, kako delujejo *ideološki* mehanizmi produkcije in reprodukcije nečesa, kar bomo tu, tudi zaradi pomanjkanja boljšega naziva, imenovali »javno mnenje« (navednice, ki oklepajo omenjeno sintagmo, so znak naše skepse v zvezi s konceptualno, ne pa tudi z operacionalno ravniyo pojma).

Predpostavljajoč, da ima vsako obdobje svoj *lasten komunikacijski model*, ki oblikuje reprezentacijo dogodkov, in da je osnovna raven konstrukcije objekta (tako tudi »javnega mnenja«) *diskurzivna*, bomo podobno, kakor je storil Robert Darnton v študijah o »javnem mnenju« in informacijski mreži v Parizu 18. stoletja (cf. Darnton 2000 in 2001), namesto da bi se ukvarjali z definiranjem koncepta, skušali spolzeti v razmerja kompleksnega procesa recepcije in transmisije »mnenj«, pri katerem se percepcije razvrščajo v skladu s specifičnim epistemničnim oz. topičnim omrežjem.³

Študija primera natančneje, osnutek za *case study*), ki sledi, kljub zunanji togosti vendarle kaže razgibano notranjo dinamiko, ki bi ji veljalo posvetiti precej večjo pozornost, kakor ji jo bomo namenili na tem mestu. Čeprav nas mnogi od elementov, ki jih bomo nanizali, opozarjajo na samonanašajočo se, avtarkično in lokalno zamejeno »javnomnensko« distribucijo, ta ni brez širših in globokih kulturnih in družbenih učinkov tako v razmerju do zunanjega sveta kakor v samem notranjem komunikacijskem obtoku. Prek primera, v katerem sopostavljamo dva – glede na družbeni status – različna nosilca *diskurzivnih formacij*⁴ (Foucault 1969/2001), Bartola in Vidmarja, in skušamo premisliti razloge za njuno različno sinhrono in diahrono družbeno resonanco, bomo odprli nekaj vprašanj, za katera se zdi, da še vedno ležijo nemarno odložena ob poti. Da so intencionalno pogreznjena v zgodovinski molk in pozabo, je jasno, nemara pa bo ob našem prispevku bolj jasno tudi to, da se taka vprašanja, ki zahtevajo refleksijo, preprosto morajo zastavljati, in da bi jih s pomočjo višje stopnje elaboriranosti, nadaljnje podatkovne obdelave in teoretske diferenciacije lahko pripeljali v polje vidnega in racionalnega. Ob tem, da je zgodovina mentalitet, ki nas usmerja k kontinuitetam in diskontinuitetam dolgih transmisij izročil, gest, govoric, oralne memorije in navsezadnje tudi »javnega mnenja«, zgodovina počasnosti v zgodovini, vemo tudi, da smo pri »razvijanju *razmišljajoče* misli«, ki nas vodi v nova zgodovinskoantropološka spoznanja in ki je »neločljivo vezana na čas« (Bourdieu 1996/2001: 26), šele na samem začetku.⁵

2. Bartol z Vidmarjem: elementi za mikroštudijo

Pri orisu inventariziranja in sopostavitve zbranih elementov se bomo pri sestopu od bolj znanega k manj znanemu, najprej ustavili pri polju *recepcije*, ki nam lahko razkrije marsikaj o načinu selekcije in transmisije memorije, ki opredeljuje tudi »javno mnenje«. Da bi mogli razumeti označevalni proces, tj. semiotiko »javnega mnenja«, si je treba najprej ogledati, kako je strukturirana specifična komunikacija, znotraj katere »javno mnenje« nastaja, in tudi to, v kakšen red diskurza oz. v katero mrežo obstoječih mnenj se »novo« mnenje vpisuje. Prebensen (1998), denimo, navaja pet zaporednih korakov inskripcije, pet stadijev v procesu oblikovanja »javnega mnenja«:

1. *iniciativa* – zastavi oz. predstavi se nov problem;
2. *zbežanost* – problem poišče mesto v individualni mnenjski strukturi;
3. *kristalizacija* – »primarne skupine«⁶ se postopoma opredelijo *pro et contra*;
4. *odločitev* – odbiranje je končano, skupine sprejmejo odločitev,
5. *unifikacija* – formirajo se nove strukture, problem je asimiliran.⁷

Pričnimo z zgoščeno deskripcijo (ki seveda ni definicija) in se posvetimo napovedanim preokupacijam: selekciji in transmisiji memorije.

Če si ogledamo strukturni mesti, ki sta ju skozi čas v različnih korpusih informacijskih materialov zasedala in ju še danes zasedata **Vladimir Bartol** (1903-1967) in **Josip Vidmar** (1895-1992), si lahko ustvarimo približno podobo o tem, na kakšen način je bila generacijsko in proceduralno skozi čas posredovana informacija o obeh avtorjih. Zaradi vpogleda v širše recepcijsko polje so za nas najbolj zanimivi tisti korpusi, ki so namenjeni kar najbolj širokemu krogu bralcev (poleg množičnih medijev so to še učbeniki, enciklopedije in leksikoni), saj ravno ti kreirajo in generirajo tako memorijo kakor »javno« in širše, »obče mnenje«.

Dejstvo je, da je Josip Vidmar – recimo mu začasno »kulturnopolitični in literarno-kritični delavec« – prek avtoreprezentacij in reprezentacij v družbeni kulturnopolitični strukturi zasedel, in v marsikaterem referenčnem aparatu še vedno zaseda, privilegirani položaj, medtem ko je Vladimirju Bartolu – skušajmo ga opisati s »kulturnoliterarnim producentom« – pripadel povsem marginaliziran družbeni status. Ker ta nenavadna razvrstitev, ki zgolj zaradi družbenega statusa in brez problematizacije diskurzivne zapuščine ali sploh brez slehernega poskusa vsebinsko-semantičnega razlikovanja v opusih obeh avtorjev kompetenco za presojo in za razsojevanje samodejno pripisuje Vidmarju, se nam zdi pomembno osvetliti nekatere »mrtve kote« tega regresivnega, nerefleksivnega mehanizma. To, da se v ograjenem provincialnem prostoru Vidmarjev kompetenčni status neprestano re-generira kot *common sense* in da celo reaktualizacija Bartola, ki smo ji priča v zadnjem desetletju, poteka skrajno travmatično in nosi v sebi celo elemente »odioznosti« (o tem v nadaljevanju), napotuje na anomalčno, krožno klientelno komunikacijsko omrežje v družbenem in kulturnoliterarnem polju, ki se ne zmore osvoboditi klišejskih »javnomnenjskih« reprezentacij, ki ohranja in »vardeva« svojo »bukoliko« (cf. Škamperle 1987) in je v nenehnem strahu za svoj eksistenčni in družbeni status, ki si ga sama pripisuje.

Začnimo pri literarnih revijah *Modra ptica* (podnaslov: *Leposlovna revija*; krajše MP) in *Sodobnost*. Prva, ki je izhajala med leti 1929 in 1941 in pri kateri je Bartol aktivno sodeloval vsa leta njenega izhajanja (še več, bil je celo eden od vodilnih piscev v njej), je med širšim občestvom dandanes komajda še znana.⁸ Druga, *Sodobnost* (podnaslov: *Neodvisna slovenska revija*), ki je začela izhajati leta 1933 in je prav tako prenehala izhajati leta 1941, in h kateri se je odrinil Vidmar, potem ko je njegova aktivnost po začetnem zagonu v *Modri ptici* po prvem letu hitro popustila (glej tudi *Tabelo 1* v nadaljevanju), je – sicer resda skozi nekaj diskontinuitet (sledi ji revija *Naša sodobnost* med letoma 1953-1962, ki je nadaljevanje povojne revije *Novi svet*, ki je izhajala med letoma 1946-1952, od leta 1963 izhaja revija z naslovom *Sodobnost*) – vsaj na fonetični ravni v kolektivni zavesti Slovencev prisotna tudi danes (navsezadnje revija še izhaja).

Prav to nepresojnost in neprisotnost, ta zabris *Modre ptice*, ki je – to je naša hipoteza – v pretežnem delu Vidmarjev poskus izbrisa »iz kulturnega polja« edine osebe, Vladimirja Bartola, ki je bil v tedanjem prostoru brez nadaljnega (to dokazujeta tudi že samo Bartolova izjavljalni nivo in red diskurza) sposoben njegove objektivacije; to skrbno vzdrževano odsotnost v kolektivni memoriji, ki je posledica serije motiviranih

selekcij in odločitev, ki se danes nemara zdijo že nekako obledele in manj pomembne (seveda v resnici na ravni kolektivne izkušnje slovenske družbe niso manj pomembne, ravno narobe), mislimo posebej poudariti in ponazoriti, saj nas lahko pripelje do samega izvora cele vrste drugih, iz te amnezijske geste izhajajočih izbir in prenosov.

Navidez gre sicer za nepomemben izpad (podobno velja za deklasiranje Antona Podbevška)⁹, a v globlji strukturni resničnosti ta izpad pomeni izključitev celotnega polja, ki je, pertinentno in skrbno strukturirano, kakršno je bilo, pomenilo izredno občutljiv segment počasi in s težavo oblikujoče se miselne pluralnosti in predvsem trdno mesto kritične in argumentirane kritike oz. diskusije.¹⁰ Bartolu so se vrata v druge revije, na katera je dolgo zaman trkal, zares odprla šele s pojavom *Modre ptice*, se pravi šele tedaj, ko je postala njegova družbena prisotnost dejansko »neodpravljiva« in institucionalizirana (del intrig, ki so ga tedaj obdajale, je na raven diskurza preselil v svojo dramo *Lopez*, ki pa je zaradi inverznega razmerja med realnim in fikcijskim, tj. zaradi vulgarnega invertiranega »projekcijskega« momenta, ki po provinci straši še danes¹¹ in ima precej globoke zgodovinske »korenine«, zadela ob splošen odpor med kulturniki).¹²

Poskus izbrisa pozitivne vednosti o obstoju omenjene revije in deklasiranje Bartola (kot »avtorja«, tj. aktivnega kulturnega ustvarjalca) pomeni nič manj kakor spodkopavanje družbenega ravnovesja, pomeni gesto, ki ima daljnosežne učinke in jih čutimo še danes. Skratka, gre za izpad pomembne *institucije*, ki je oblastna struktura, na vrhu katere (ali vsaj pod njenim vrhom) naletimo na Vidmarja in kasneje apologetske prenašalce specifične »memorije«, ni hotela trpeti ob sebi. Poglejmo si na nekaj izbranih primerih, ki smo jih zaradi preglednosti organizirali v dveh tabelah (glej *Tabeli 1 in 2*), kako izbrani posamezniki oz. sprva »primarne skupine« in kasneje sekundarni prenašalci, ki so na strukturnih mestih, kjer se vrši selekcija memorije, organizirajo in razširjajo svoj *credo*.

Tabela 1: Distinktivni elementi za moduse »javnega mnenja« skozi nekaj reprezentacij *Modre ptice* in *Sodobnosti* v različnih obdobjih (op. avt.: zanimivejša mesta podčrtala T.K.)

Primarni in sekundarni prenašalci reprezentacij	Diskurzivne reprezentacije	
	Modra Ptica	Sodobnost
revija <i>Sodobnost</i> , letn. I, št. 1, 1933 avtor: Stanko Leben ožje članstvo »primarne skupnosti«, odgovorne za selekcijo in transmisijo informacij, »mnenj«: Ferdo Kozak - odg. ur. Josip Vidmar - esej Stanko Leben - kritika polemika, pregledni del	(nanaša se bolj na založbo MP) - »Kakor vsako novo dejanje, je tudi korak MP po <u>prvem oduševljenju</u> začel dramiti dvome, zdvajanja in pomisleke o upravičenosti sistematičnega prevajanja tujih del v času, ko je domača knjižna produkcija malenkostna.« - »Danes se skoro ni mogoče ubraniti vtisa, da je bilo dejanje MP zdrava in krepka poteza na slovenskem knjižnem trgu ...« - »... Že samo s tega zrišča bo nepristranski kronist našega kulturnega življenja zadnjih let primoran videti v osnovanju MP kulturno dejanje prve vrste. Od ustanovitve MP smo opazili pri nas vzpon in dejavnost pri vseh naših založbah; celo tako častitljiva in starodavna izdajateljica knjig, kakršna je Slovenska Matica«, je pod vplivom te dejavnosti začela premišljevali o gibkejšem in uspešnejšem načinu širjenja svojih izdaj.«	»avtoreprezentacija« revije <i>Sodobnost</i> v prvi številki (iz uvodnika Stanka Lebna; kontekst: revija nastane in se opredeli v ideološkem sporu o narodnem vprašanju z <i>Ljubljanskim zvonom</i>): - zanimiv že podnaslov: » <u>neodvisna slovenska revija</u> « - »Revija, ki hoče živeti in doprinesiti svoj delež h <u>glavnici narodove kulture</u> , mora vznikniti iz <u>stvarnih, dejanskih potreb</u> ...« - »Revija, če naj je živa, mora biti udarna; udarna pa revija ne more biti, če napram osnovnim problemom slovenskega življenja ni enotno usmerjena, če v borbi za enotni slovenski kolektiv ne pozna strnjenege političnega stališča.« (Leben – uvodnik) - »Pri reševanju teh važnih vprašanj pa more biti merodajna le ena smernica: <u>videti v slovenstvu kulturno-duhovno enoto</u> , skušati ustvariti tej kulturno-duhovni enoti take politične in družbene pogoje, da se bo mogla razmahniti in polno zadihati ter si sama določati usodo.« - »Iz nuje razmer je morala vznikniti nova revija, če naj svobodoumen slovenski književnik, ki po svojem poštenem prepričanju hoče razmišljati o političnih in socialnih vprašanjih, ki mu jih zastavlja današnje slovensko življenje, ne ostane brez glasila in torišča.« - »... so vse ostale naše revije idejno strogo in strankarsko opredeljene ... «
<i>Zgodovina Slovencev</i> CZ, 1979 ožje članstvo: avtorji: Zdenko Čepič, Ferdo Gestrin, Bogo Grafenauer, Primož Hainz, Marko Ivanič, Janko Jeri, Milica Kazin-Wohinz, Vasilij Melik, Metod Mikuž, Dušan Nečak, Peter Petru, Jože Šorn, Jera Vodusek, Božidar Zakrajšek, Tone Zorn sodelavci: Stane Granda, Olga Jansa Zorn, Aleksander Jelocnik, Janko Kos, Jože Krall, Božo Otorepec, Mirko Stiplovšek	str. 702: MP 1x omenjena v dvostranem kronološkem pregledu z naslovom »Družba, kultura, znanost – nekateri dogodki med dvema vojnama«, kjer pri letnici 1929 piše: »ustanovljena založba in revija Modra ptica (do 1941), objavljali sta predvsem prevode iz svetovnih literatur«	<i>Sodobnost</i> 3x omenjena str. 703: kronološki pregled z naslovom »Družba, kultura, znanost – nekateri dogodki med dvema vojnama«, kjer pri letnici 1933 na prvem mestu piše: »začela izhajati književna revija <i>Sodobnost</i> (do 1941), osrednje glasilo napredne slovenske inteligence. Poleg <i>Sodobnosti</i> sta igrala pomembno vlogo <i>Ljubljanski zvon</i> (1881-1941) in katoliški mesečnik <i>Dom in svet</i> (1888-1944). Od starejših revij je med dvema vojnama izhajal še klerikalni <i>Čas</i> (1907-1942) ter številna strokovna glasila.« str. 704: »Po l. 1930 se je kot osrednji tok napredne misli razširil marksizem, se uveljevil v osrednjih revijah (<i>Sodobnost</i> , <i>Književnost</i> , <i>Ljubljanski zvon</i>).« str. 749: »SKUPINA SLOVENSKEGA NAPREDNIH KULTURNIH DELAVCEV. Izraz »napredna kultura« sicer ni primeren, ker nenapredne kulture ni, ustreza pa slovenski in tudi drugim kulturnim tradicijam in pomeni različnost v idejnih usmeritvah kulturnih delavcev. To skupino so v OF zastopali kulturni delavci, nadaljevalci velike dediščine Prešerna, Levstika in Cankarja. Zbirali so se okrog vidnih slovenskih revij <i>Dom in svet</i> , <i>Ljubljanski zvon</i> , predvsem pa okrog <i>Književnosti</i> in <i>Sodobnosti</i> , v katerih so sodelovali tudi vidni slovenski komunisti.«

(nadaljevanje)

Primarni in sekundarni prenašalci reprezentacij	Diskurzivne reprezentacije	
	Modra Ptica	Sodobnost
<i>Leksikon CZ</i> 1973 ponatisi: 1976, 1982, 1984, 1987, 1988 (nova izdaja), 1994, 1998, 2000, 2002 ožje članstvo: uredniški odbor: Stane Bernik, Adolf Bibič, Lavo Čermelj, Božidar Debenjak, Ivan Gogala, Borut Ingolič, Zoran Jerin, <u>Janko Kos</u>, Gorazd Kušej, Miha Likar, Jože Lipovec, Borut Loparnik, Jakob Medved, Viljem Merhar, Janez Musek, Janez Orešnik, Albin Orthaber, Janko Prunk, Franc Rozman, Boris Sket, Andrej Šmalc	- revija ni uvrščena med gesla	str. 902 (izdaja 1984), geslo <i>Sodobnost</i>: »1. slovenska literarna revija 1933-41, ur. Ferdo Kozak, Stanko Leben, Josip Vidmar 2. Naša sodobnost (1946.52 Novi svet), slovenska literarna revija, 1953-62, od leta 1963 spet <i>Sodobnost</i>.«
<i>Književnost. Učbenik literarne zgodovine in teorije</i>, 1989 avtor: <u>Janko Kos</u> ožje članstvo: recenzenti: Peter Kolšek, Ludvik Lazar, Tine Logar, Boris Paternu, Janez Rotar	- revija ni navedena v učbeniku	str. 355: ob sliki prve številke revije podnapis: »<i>Sodobnost</i>, naslovna stran prvega letnika predvojne revije (1933).« str. 381: kronološka tabela poglavja »<u>Socialni realizem</u>«; ob letnicah 1933 in 1941 beremo: 1933: »izhajati začne revija <i>Sodobnost</i>, izidejo prvi prevodi poglobitvenih Marxovih in Engelsovih del« 1941: »z začetkom okupacije nehajo izhajati revije Ljubljanski zvon, <i>Sodobnot</i>, Dejanje in druge, kulturni molk«
<i>Enciklopedija Slovenije</i> vol. 7, 1993 (avtorja gesla Lojze Krakar in Janez Dolinar) vol. 12, 1998 (avtor: Andrej Inkret) ožje članstvo: V 1. knjigi Svet Enciklopedije: <u>Josip Vidmar</u>: predsednik¹³ (umrl 1992) Tone Bole, Marko Bulc, Jaro Dolar, Silva Jereb, Sergej Kraigher, Janez Milčinski, Milan Osredkar, Ivan Potrč, Mitja Ribičič, Jože Smole, Franc Šetinc, Janez Vipotnic, Borut Ingolič, Marjan Javornik, Avgustin Lah	str. 203, geslo <i>Modra ptica</i> -»literarni mesečnik, tudi založba. Revija je bila ustanovljena kot <u>propagandna publikacija</u> istoimenske založbe ... si ustvarila ugled zaradi obveščanja in <u>razmišljanja</u> o dogajanjih v svetovni, največkrat sodobni literaturi« (Bartol omenjen med <u>pripovedniki</u>, ne pa tudi med gledališkimi kritiki; Vidmar omenjen med <u>esejisti</u> in <u>prevajalci</u>.) - prostorska zasedba: okoli 1/3 strani	str. 140, geslo <i>Sodobnost</i> - »Bila je <u>osrednja revija na Slovenskem</u>, ki je <u>uresničevala socialnorealistično smer</u> v književnosti« - »velik delež je namenjala publicistiki ter velikokrat <u>polemično in odločno zagovarjala levo usmerjenost</u>, <u>zlasti marksistična stališča</u>« - »posebej je bilo <u>poudarjeno narodno vprašanje</u>« - »<i>Sodobnost</i> je bila revija, okoli katere so se <u>zbirali levo usmerjeni intelektualci in književni ustvarjalci</u>, veliko pozornost pa je namenjala tudi strokovnem pisanju o kulturnih in družbenih vprašanjih doma in po svetu. Izoblikoval se je drugačen tip slovenske <u>revije, kot ga je ponujala tradicija</u> z Ljubljanskim zvonom, Domom in svetom idr. revijami.« (Bartol omenjen med <u>pripovedniki socialnega realizma</u>; Vidmar med uredniki, med pisci o notranji politiki in narodnem vprašanju, o različnih področjih umetnosti, o slovenski in svetovni književnosti.) - prostorska zasedba: okoli 1/2 strani

Tabela 2: Distinktivni elementi za moduse »javnega mnenja« skozi nekaj reprezentacij Vladimirja Bartola in Josipa Vidmarja v različnih obdobjih (op. avt.: zanimivejša mesta podčrtala T.K.)

Primarni in sekundarni prenašalci reprezentacij	Diskurzivne reprezentacije	
	Bartol (in njegova dela)	Vidmar (in njegova dela)
<i>Modra ptica</i>, l. VII, št.2 avtorica: Milena Mohorič * izrazito pozitivna in korektna reprezentacija	- »Z Bartolom je krenila <u>slovenska proza na nova pota</u>.« - »Kompozicija Bartolovih novel je <u>jasna in natančna ... se posvečal ... jasnosti izraza in preciznosti stavka</u>.« - »Bartolov jezik je govorica mladega slovenskega razumnistva... Njegov slog je preprost, brez nepotrebne navlake. Stremi <u>bolj po jasnosti, kakor na uho preračunanih efektih</u>, ne išče nastroja, ampak <u>logike, bolj ostrost misljenja kakor čustveno barvitost</u>, bolj stvarnost kakor obrabljeno pesniško podobo. Bartolova <u>forma in stavek sta dognana ...</u>«	
<i>Dom in svet</i>, 1936 avtor: Peter Donat (= M. Deržaj) ožje članstvo: France Koblar, France Stele, France Vodnik, Ivan Mesar * (izredno zanimiv članek za lansiranje negativne, deklasirajoče in ambivalentne konotacije pri recepciji Bartola)	- prek t.im. »degeneracije umetnika« v »tip subjektivnega umetnika« (Stendhal, Gide) in še korak dlje do »<u>diletanta</u>« sestopi P. Donat do Bartolovega <i>Al Arafa</i> - Donat meni, da je Bartolovo delo »<u>sentimentalni izrodek</u>« in »<u>neuspela aplikacija</u>« Nietzschejeve doktrine »<u>na literaturo</u>«, »<u>derivativni kult drznosti</u>« ipd. a na koncu vseeno pravi, da dve od novel lahko prištevamo »<u>med najboljše povojne novele</u>«.« - spontani »javnomnenski« diskurz Donata: »<u>Danes vsi vemo, da ...</u>« - »Če je njegovo (Bartolovo) delo <u>za zdaj hvaležnejše</u> za psihološke kakor za estetske analize, je to kajpak <u>prej negativen</u> kakor pozitiven pojav, ki ga <u>izziva Bartol sam s svojo kompliciranostjo</u>, s katero se <u>hočeš nočeš moramo ukvarjati</u>, kakor hitro smo ga začeli prebirati. Na drugi strani pa ni nič manj res, da so psihološke osnove vsakega pisatelja in zlasti še pisatelja <u>njegove subjektivno-individualistične vrste</u> ponavadi otipljive že v prvih začetkih.«	
<i>Zgodovina Slovencev</i> CZ, 1979 ožje članstvo: glej Tabela 1	- Bartola ni ne v imenskem ne v stvarnem kazalu in tudi ne nastopa v pretežno politično intoniranem poglavju »Slovenci v Italiji med dvema vojnama« (str. 705-726), čeprav dobro vemo, da je bil tedaj aktiven	4x omenjen, vselej v <u>političnem kontekstu</u>: - str. 787: v zvezi z OF v Dolomitih 1943 - str. 807: v zvezi s Kočevskim zborom 1943 - str. 841: v zvezi z ureditvijo narodne oblasti 1944 - str. 890: v zvezi z volitvami v <i>ustavodajno skupščino</i> DFJ 1945

(nadaljevanje)

Primarni in sekundarni prenašalci reprezentacij	Diskurzivne reprezentacije	
	Bartol (in njegova dela)	Vidmar (in njegova dela)
<i>Leksikon CZ</i> 1973 ponatisi: 1976, 1982, 1984, 1987, 1988 (nova izdaja), 1994, 1998, 2000, 2002 ožje članstvo: glej Tabela 1	str. 66 (izdaja 1984) geslo <i>Bartol, Vladimir</i> - »slovenski pisatelj; novele (Al Araf), roman (<i>Alamut</i>) in dramski tekst (Lopez).	str. 1029 (izdaja 1984) geslo <i>Vidmar, Josip</i> - »slovenski kritik, dramaturg, esejist, prevajalec, politik, predsednik SAZU (od 1952). Urejal literarne revije (med drugim <i>Sodobnost</i>), 1934-41 dramaturg Narodnega gledališča v Ljubljani, sodeloval pri ustanavljanju Društva prijateljev SZ, eden ustanoviteljev OF v Sloveniji, predsednik IO OF, član AVNOJ na 2. zasedanju, od 1944 predsednik SNOS. Predsednik prezidija ljudske skupščine LRS (1946-53), 1945-53 predsednik zbora narodov zvezne skupščine; član sveta federacije. – Najvažnejši kritični in esejistični teksti v knjigah »Literarne kritike«, »Meditacije«, »Polemike«, »Dnevnik«. Mnogo prevajal iz ruščine, češčine, nemščine in francoščine. 1967 nagrada AVNOJ.« (slika J. Vidmarja in slika njegovega brata Milana)
<i>Književnost. Učbenik literarne zgodovine in teorije</i>, 1989 avtor: Janko Kos ožje članstvo: glej Tabela 1	- avtor ni uvrščen v učbenik	- str. 229: v poglavju »Kako se je razvijala kritika po Stritarju?« piše: »Po 1920 je književna kritika dosegla višjo kakovost v delu Josipa Vidmarja, Franceta Koblarja, Franceta Vodnika, Iva Brnčiča in drugih, ki so jim po drugi svetovni vojni sledile nove generacije kritikov. Ti kritiki so upajali nova merila, včasih odvisna od različnih ideologij, miselnih smeri, političnih in socialnih programov, včasih pa samo estetska in umetniška.« - str. 230: v poglavju »Kdo so po Stritarju vodilni slovenski esejisti?« beremo: »Po prvi svetovni vojni je postal vodilni esejist Josip Vidmar, sledili so mu Filip Kumbatovič, Edvard Kocbek, Bojan Štih, Dušan Pirjevec, Taras Kermauner in številni drugi.« - v tabeli »Slovenski esej in kritika« na isti strani omenjeni »Josip Vidmar, France Koblar, France Vodnik, Filip Kalan-Kumbatovič, Ivo Brnčič.« (poleg je Vidmarjeva slika)
<i>Enciklopedija Slovenije</i> vol. 1, 1987 (avtor: Drago Bajt) vol. 14, 2000 () ožje članstvo: glej Tabela 1	geslo <i>Bartol, Vladimir</i> - »pisatelj, dramatik, esejist, kritik« - »v nasprotju s sočasnim socialnim realizmom je njegova proza psihološko-filozofska; ob usodi mednarodnih demoničnih pustolovcev oblikuje teme volje, moči, nesmisla, s čimer je predhodnica eksistencializma v književnosti.« - »v središču romana (<i>Alamut</i>) je vprašanje o spoznanju, resnici in laži, moči in oblasti. Tudi to delo kaže vplive Platona, Nietzscheja in psihoanalize. <i>Alamut</i> je moderen intelektualistični roman metafora s simbolnimi in mitskimi nagnjenji. Bartolova dramska dela so manj uspela (Lopez). Pomembni so esej iz tridesetih let, v katerih je med drugim predstavil nazore S. Freuda in C. G. Junga.« - prostorska zasedba: okoli 1/4 strani	geslo <i>Vidmar, Josip</i> - »literarni in gledališki kritik, dramaturg, prevajalec in politik« - »hkrati je v reviji (<i>Kritika</i>) objavil več ostrih kritičnih zapisov, posvečenih sodobnim leposlovnim delom; literarna zgodovina jih šteje za najveljavnejše primere slovenske kritike po Franu Levstiku.« - »odločno je branil stališče, da mora biti »svetovni nazor umetnosti« brez vseh vnanjih omejitev in da zato umetniških del ni mogoče presojeti z ideološkimi, političnimi, religioznimi ipd. merili, pač pa le po estetski vrednosti, »pomembnosti« in »globini duha«, ki se izraža v njih.« - januarja 1943 je bil v Polhograjskem hribovju kot nevezan liberalni intelektualac in književnik izvoljen za predsednika IO OF, kar je ostal do konca njegovega delovanja (1953)

Primarni in sekundarni prenašalci reprezentacij	Diskurzivne reprezentacije	
	Bartol (in njegova dela)	Vidmar (in njegova dela)
		- »V Jajcu ... v imenu slovenske delegacije predlagal, naj dobi Tito maršalski naziv.« - »po vojni je opravljal številne politične in kulturne naloge, med drugim je bil zvezni in republiški poslanec, predsednik Prezidija LRS (1946-51), član predsedstva Ljudske skupščine FLRJ (1946-53), član Predsedstva zveznega odbora oz. Zvezne konference SZDL, član Sveta federacije SFRJ (1967-74) in Predsedstva SRS (1974-82). Na kongresu KPJ julija 1948 je podprl Titovo stališče do resolucije IB ... h književni kritiki ... se je po vojni vračal občasno, med drugim z estetsko, nič manj pa tudi s politično odklonilno oceno novel Strah in pogum Edvarda Kocbeka ...« - »... odločno zagovarjal misel o duhovni in estetski avtonomiji umetnosti. Utemeljeval jo je s tezo, da gre v njej za »izpoved« človekove kompleksne in »globlje narave«, ne pa za nazor, idejo ali misel, »zakaj misel je neznaten del človeka«. Zato umetnosti ni mogoče razložiti »ne z nazeri umetnikov ne z mislijo, da je umetnost odraz časa, in še manj, da je njegov produkt«; njen »čar« ostaja namreč »nerazložen in nedoumljiv«, prav v tej »skrivnostnosti« pa je po Vidmarju tudi »edinstvena vrednost« umetnosti.« - »V že visoki starosti je Vidmar napisal 3 pomebna refleksivna in izpovedna dela« (Obrazi, Esej o lepoti, Mrtvaški ples) – tu je tudi omenje-no, da je v Obrazih tudi pričevanje o Bartolu, kar ne drži – Bartol je le 3x bežno omenjen) - »Prejel je med drugim Prešernovo nagrado (1966), nagrado Avnoja (1981) in Njegoševo nagrado« -prostorska zasedba: okoli 2 strani, 4 fotografije V. / 4 naslovnice njegovih del
časopis Dnevnik (zima 2002-2003)	rubrika Kultura - »Bukve na vrhu« Knjigarne in Knjižnice: Bartolov Alamut se vztraja na vrhu lestvice povpraševanja (na prvem ali na drugem mestu)	
platnica ponatisa Alamuta, 2002 Založba Sanje	avtor: Marcel Štefancić Jr. - »In zdaj je ta roman, ta pop-klasika, naslonjena na potopis Marca Pola, prevedena v mnoge jezike, cenjena povsod, od Španije do Nemčije, od Francije do Italije, od Bosne do Češke in od Turčije do Irana, v Sloveniji dolgo zavrnjena, spet tu, ponovno natisnjena, toda bolj sveža, bolj aktualna in bolj vizionarska kot kdajkoli«	

V tabelah, ki vsebujeta le nekaj izbranih reprezentacij in metodoloških osnutkov za prihodnje delo (zastavitev za preučevanje sociogeneze reprezentacij, družbenih mrež in trajektorijev, za nadaljnjo primerjalno diskurzivno analizo ipd.), smo skušali ponazoriti pomembnost avtoreprezentacij, kontinuitete reprezentacij in načina transmisije za oblikovanje »javnega mnenja«. Ti osnutki obravnavajo relacije in diferenciacije ter iskanje razlik na družbenem in diskurzivnem polju. Ob preciznejši nadaljnji analizi namreč lahko iz modulacije tega procesa deduktivno izluščimo nosilce in »prenašalce mnenj« (»mnenj« pravimo tudi zato, ker je na podlagi pregledanega jasno, da v svoje reprezentacije ne vnašajo refleksije in jih ne problematizirajo; npr. Janko Kos je – do tega lahko pridemo s primerjalno analizo – nosilec pozitivne, neproblematizirane reprezentacije Vidmarja) opazimo prenašanje in transponiranje celih sintagem iz ene reprezentacije v drugo, ki na tak način skrepenevajo v »obča mesta«. Pri tem procesu »mi(s)tificiranja« se konkretni zgodovinski akterji spreminjajo v mitske kulturne heroje.

Še ena razsežnost je posebno zanimiva: za reprodukcijo slovenske kolektivne memorije, ki se prejkone močno opira na »javno mnenje« (in to beremo kakor slab znak), očitno zadošča že z družbenohierarhičnim mestom izjavljanja legitimirana »(avto)reprezentacija« (seveda gre za krožno instavracijo). Zanimivo pa je, da »reprezentacija«, ki ni družbeno-politično-hierarhično statusno podprta, ne zmore sprožiti nadaljnjih reprezentacij, kakor vidimo npr. pri pozitivni in argumentacijsko korektni reprezentaciji Bartola, ki je v tekstu Milene Mohorič ob izidu *Al Arafa* (v MP, letn. VII, št. 2; seveda je tu še dodatna nacionalnokulturna težava z mizoginijo, ki je bila tedaj in je pravzaprav še zmeraj prevladujoči model družbenih odnosov). Zaradi diametralno nasprotno perspektive si pogledimo nekaj misli M. Mohorič (*Ibidem*):

»Bartol je eden tistih »srečnih« ljudi, ki so ga vsi tiščali za vrat, če je le šlo. Taka prizadevanja so vedno dobro znamenje za tistega, ki se mu primerijo. Kakor hitro naši poklicni obrtniki za odkrivanje literarnih zvezd zaduhajo originalnost in samostojnost, se zbojijo za svoj prestiž in z združenimi močmi lopnejo po mladem človeku, ki si utira pot. Zanimivo je, kako težko se prav najbolj poklicani prebijejo skozi ta ričet. Uravnovesiti morajo paradokse v svoji lastni razburkani notranjosti in obenem odbiti naskok. No, kdor se prebije, se je okopal v zmajevi krvi in ni več ranljiv./ Zanimivo je, kakšni so bili navadni argumenti proti Bartolu. Intelktualizem, premalo čustva! To bajko o intelektualizmu so že davno po vsem svetu pokopali, pri nas pa smo jo deli pod »glaž«, da bi pač bolj gotovo zakrila pomanjkanje soli pri tem ali onem priznanem čustvenjaku, kadar bo treba. Vse velike stvari in tudi vse velike umetnine je rodil intelekt, najsi je inspiracija, prva pobuda privrela tudi iz pravprvin njegovega bistva. Kaj bi bila sodobna evropska lepa knjiga brez znanstvenega »intelektualnega« problema. Slovenski intelektualec hodi danes vstric z Evropo. Zato mu bo treba odkazati v panteonu naše književnosti evropsko mesto. / Vsekakor je res: ta pot je razmeroma ozka, tudi krog publike, ki mu bo dostopna, je ozek, ker je pač majhen krog izobčencev, ki je prišel iz te šole in je ta književnost iz njega izšla. Vse velike stvari so bile sinteze. Najsi bo pot, ki jo bo ubral Bartol v bodoče, držala v to smer naprej, najsi se bo skušal prebiti na pot velike sinteze, iskati dostopa tudi do množice, eno je gotovo: Ta začetek je časten.«

Če po vsem zgoraj razgrnjenem danes nepoučeni slovenski bralec, recimo mu »potencialni prenašalec javnega mnenja«, vzame v roko *Zgodovino Slovencev* Cankarjeve založbe (1979), ki je celo na zgodovinskem oddelku Filozofske fakultete (vsaj v času mojega študija na začetku 90. let preteklega stoletja) veljala za najsplošnejši referenčni okvir za zgodovino Slovencev, potem lahko mirno rečemo, da se mu, ko jo zapre – glede na podatke, ki so mu v njej na voljo – ne more niti sanjati, da je nekoč obstajal Vladimir Bartol, in še manj, da je publiciral v literarni reviji, ki je bežno omenjena predvsem kot mesto »prevodov iz svetovnih literatur« (s pogojem, da je ta podatek sploh utegnil ujeti). Zapomni pa si lahko, prvič, da je politična osebnost, imenovana Josip Vidmar (podatki o njem so namreč v tej publikaciji zgolj politični), imela precejšen vpliv v slovenskem medvojnem in povojnem času (II. svet. vojne) in prostoru, in, drugič, da je revija *Sodobnost* »bila osrednje glasilo napredne slovenske inteligence ... poleg *Ljubljanskega zvona* in katoliškega *Doma in sveta* (! – o MP tu ni niti sledu) ... okoli katere so se zbirali vidni slovenski komunisti ... nadaljevalci velike dediščine Prešerna, Levstika in Cankarja«. Ta prilastitev dediščine je navsezadnje izredno zanimiva in indikativna.

Bralec, ki smo ga omenili, je »mesto protislovnega mnenjskega vpisa«, saj lahko, če le vzame v roke zadnji ponatis Bartolovega *Alamuta* (Založba Sanje, Ljubljana 2002), na zunanji platnici v populistični retoriki Marcela Štefanciča Jr. prebere, da gre za »pop-klasiko ... cenjeno povsod, od Španije do Nemčije, od Francije do Italije, od Bosne do Češke in od Turčije do Irana«.

S tem smo označili le skrajna označevalna dosega veriženja neke v osnovi nevralgične in travmatične recepcije Bartolovega mesta v slovenski literarni zgodovini, ki je v svojih osnovnih karakteristikah (nestabilnosti, nefiksiranosti, kontradiktornosti, lebdečem značaju, neodgovornosti ipd.) povsem odtrgana od realnega, tj. »javnomnenjska« in nima prav nič opraviti z demokratičnim konsenzualnim, problemsko zastavljenim ter vsebinsko argumentiranim, racionalnim stališčem. Iracionalnost, zdi se, ni nič manjša, če primarni nosilci in sekundarni prenašalci te »travmatične podobe« v lokalni strukturi pripadajo »intelektualni srenji« ali pa nosijo tudi akademske nazive. Selekcija, ki smo ji priča, je diahrono nereflektirano veriženje oz. neproblematizirano, mnemonično prenašanje začetnega predsodka, ki je globoko iracionalen in antiintelektualen (in si prav zato skuša nadeti masko racionalnosti in intelektualnosti; mesta, ki ti dve lastnosti poudarjajo, je treba brati kot simptome), poteka pa na osi Vidmar-Bartol. Ta predsodek je, kakor bomo skušali prikazati v nadaljevanju, entiteta na *ravni diskurza*, na *ravni diskurzivnih formacij*.

Prilastitve, ki jih je Bartol deležen od 80. let preteklega stoletja in ki se posebno pospešeno odvijajo od leta 2001¹⁴, v veliki večini niso reflektirano inkorporiranje pozabljenih in odrinjenih del v t. im. slovenski literarni kanon, temveč zelo ambivalentne prisilne geste, ki jih je sprožil zunanji pritisk (cf. Virk 1989, Novak 1992, Dovič 1996).¹⁵ Večina slovenskih literarnih »kritikov« še zmeraj ne ve, kaj naj bi z Bartolom sploh počela in avtor očitno ostaja s svojim zbranim, preciznejšim in analitičnim kodom govornice še vedno, paradokсно, prenaporen za treniranega literarnokritičnega bralca, ne pa tudi (ali vsaj ne na enak način) za naivnega, klišejsko formiranega bralca (o tem pričata razprodan ponatis *Alamuta* in kulminacija priljubljenosti tega romana v knjižnični

izposoji – tudi na rovaš predpisane maturitetne snovi, ki je kajpak prav *Alamut*). Ignoranca potemtakem še zdaleč ni opuščena in Vladimir Bartol še vedno ni osvetljen skozi »sebe samega«, skozi »simbolno konfiguracijo, ki jo je zapustil v svojem redu diskurza«.

Če je Bartol *revivodus* v zadnjih dvajsetih letih resda nekoliko bolj prisoten v kroženju informacij, to še ne pomeni, da dejansko »živi« v vsej kompleksnosti svoje diskurzivne formacije. Ni naš namen promocija Bartolovih ali deklasiranje Vidmarjevih del (mislim pa, da smo bili vseeno dovolj izrecni v tem, da vidimo možnost in perspektivo za postopno normalizacijo paupernih provincialnih diskurzivnih reprezentacij realnosti v razkrivanju in predstavljanju avtorjev oz. avtoric, ki so nosilci tega, kar v nadaljevanju imenujemo *transformacijski diskurz*, tj. tisti diskurz, ki je sposoben sprememb, problematiziranja in ki je odprt za refleksijo). Prepričani smo, da nudita diskurzivni formaciji obeh avtorjev v načinu reprezentiranja realnosti dobre opore za branje *režima zgodovinskosti* (Hartog in Lenclud 1993) bližnje slovenske preteklosti, ki kajpak učinkuje tudi na sedanost. S stališča zgodovinske antropologije, »arheologije vednosti«, če hočete, in zasledovanja transformacijskih dimenzij diskurza, je pomembno, da se ti (ne)samo-umevni položaji in statusi diskurza problematizirajo in da jim ne dovolimo, da postanejo strdki, skrepenela »javna mnenja«, temveč se napotimo dalje: od mistifikacij k demistifikacijam, od *dokse* k *para-doksi*. S premikom perspektive, v dispozitivu paradokse, se, kakor bomo videli v nadaljevanju, Bartol nikakor ne kaže kot ekscenčni narator, ampak kot nosilec omenjenega *transformacijskega koda diskurza* (ki dopušča kvalitativne spremembe v formi in v vsebini, je odprt za nova spoznanja, refleksijo, nadaljnjo diferenciacijo in ima vpisano vednost o konotativni topologiji; *formo* – oblikovati, preoblikovati iz ene oblike v drugo), Vidmar pa ne kot literarnokritiška figura, temveč kot politični tribun-govorec (*voxpop*), ki prek *transfirmacijskega diskurza* (t.j. prilastitve nove forme, drugega konjunktornega videza za etabliranje starih dogmatičnih vsebin in predsodkov; lat. *trans* – onkraj, preko; *fir*mo – 1. podpreti, okrepiti, pritrditi, 2. potrditi, prepričati, v ozadju pojma je tudi zvestoba in trdnost) vzpostavlja avtoritarno komunikacijsko razmerje in prek neodporne, sugestibilne »javnosti« naturalizira svoj lastni niz vrednot.

3. Igra reprezentacij: Bartol versus Vidmar

Če ne drugega, mi pa ostane vsaj zadoščenje, da niso zame storili nič niti država, niti slovenski narod, niti naše kulturne institucije. Samo plemeniti posamezniki so me podprli, bodisi materialno bodisi moralno.

Vladimir Bartol, iz pisma Božidarju Borku, 9. II. 1939
(cf. Dolgan, 2001)

Med Vladimirjem Bartolom in Josipom Vidmarjem, ki si ju jemljemo v analizo in ki sta v slovenskem »javnem«, nemara pa tudi »občem mnenju« povsem različno vrednotena in kategorizirana, in ki veljata za divergentna avtorja (v strogem diskurzivnem pomenu tudi sta divergentna, saj ne pripadata isti diskurzivni seriaciji), obstaja torej neka paradokсна strukturna afiliacija. Poleg tega, da sta se leta 1927 srečala v Parizu,

kjer naj bi Josip Vidmar – po nekoliko zagonetnih besedah Bartola – »odkril bistvo in pomen literature«, naj bi Vidmar Bartola opozoril na Antona Podbevška in ga idejno stimuliral za pisanje *Alamuta* (cf. Bartol 1958 in 2001: 339-340). Vidmar med družino, ki se je tedaj znašla v Parizu, omenja Bartola, Ivana Mraka, Valterja Bianchija, Vlasto Pacheinerjevo in Janka Lavrina (Vidmar 1979: 227).

Med Bartolom in Vidmarjem vlada odnos, ki bi ga Kuhn imenoval *inkomenzurabilnost* (1962/1998), ki se kaže v nekakšni navidezni vzajemni obzirnosti, ki z enim očesom bdi nad koraki drugega (Bartol se drži zase, v ozadju, ne zanima ga neposredna oblast, vzdržuje nekakšen korekten odnos z Vidmarjem; Vidmar mu trosi drobtinice po načelu *divide et impera*, a ga – simptomatično – vselej, ko gre za njegovo literarno ustvarjalno funkcijo, molče obide, preskoči ali deklasira s promoviranjem veliko manj obetavnih avtorjev). Na eni strani imamo indikativen enostranski referencialni molk s strani Vidmarja in na drugi različne disperzne zaznamke, drobce, namige o Vidmarju v Bartolovih spisih, a tudi dovolj konsistenten zapisan poskus Bartolovega objektiviranja Vidmarja v času in prostoru (glej Bartol 1952 in 1993). Temeljne razlike med obema avtorjema, prav zaradi tega nesimetričnega (na neki način diskurzivno celo neobstoječega; socialno pa obstoječega) nepresojnega in zatiralskega razmerja v zgodovinskemu vrednotenju, izhajajočem pretežno iz doksološke Vidmarjevske šole, ostajajo prikrite. Prav tu nekje, v tej neobičajni dinamiki, v tem vznemirljivem razmerju, bi morali začeti z analizo.

Zgodovinsko vrednotenje, ki smo ga nanizali, ni nič drugega kakor družbena reprezentacija *hic et nunc*. Družbene reprezentacije so – poleg tega, da so oblike spoznavanja, tj. kognicije – tudi interpretacijski sistemi in kot taki vzpostavljajo in uravnavajo naše razmerje do sveta oz. realnosti in do drugih s tem, da usmerjajo in organizirajo družbena obnašanja in komunikacije. Kot interpretacijski sistemi na različne načine posegajo v družbeno difuzijo in asimilacijo spoznanj, se pravi v družbeno recepcijo, v individualni in kolektivni razvoj, v vzpostavljanje in reprodukcijo individualnih in kolektivnih/družbenih identitet in v družbene transformacije (cf. Jodelet 1989, Moscovici 1989, Sperber 1989).

a) Diskurzivne formacije. V eni izmed opomb (glej op. 5) smo že pojasnili, kaj so diskurzivne formacije. Osvežimo si spomin: gre za tiste vrste formacije, ki na podlagi skupka izjav in njihovih razmerij opisujejo specifične sisteme disperzij, iščejo regularnosti (red, korelacije, pozicije, funkcioniranja, transformacije) med objekti, tipi izjavljanj, pojmi in tematskimi izbirami. Pravila diskurzivnih formacij na različne načine določajo pogoje »eksistence, koeksistence, modificiranja in izginotja« (Foucault 1969/2001: 34-44).

Razmerje med diskurzivnimi formacijami, ki so seveda družbene reprezentacije, in kolektivno memorijo je zapleteno, ker gre na fenomenski ravni velikokrat za prekrivanje, na ravni konceptualizacije pa za komplementarnost in razliko. Vseeno bi mogli reči, da je kolektivna memorija nekako ogrodje, ki je pogoj možnosti za reprezentacije, potemtakem tudi za diskurzivne formacije in za »javno mnenje« v dani družbi.

Sleherni individualni spomin in kolektivna memorija imata svojo lastno zgodovino. Če smo maloprej, v tabelah, lapidarno nakazali, kakšna je bila političnozgodovinska konstitucija oblikovanja oficialne, tipografirane memorije, v kateri Bartol in Vidmar

zasedata nedvoumni fiksirani mesti, bi zdaj radi – prav tako sumarno – nakazali temeljno razliko, ki vodi diskurza obeh avtorjev (za podrobnejšo diskurzivno analizo na tem mestu. žal, ni prostora). Ko pripisujemo Bartola eni, Vidmarja pa drugi diskurzivni formaciji, trdimo, da gre pri njima za različna razmerja med izjavami, za različne sisteme disperzije in za različne regularnosti, da sta njuna teksta lokalizirana na različnih krajih in da nimata enakih pomenskih robov. Reflektirana kolektivna memorija, na katero bi se šele lahko vpelo korigirano, subtilnejše in korektnije »javno mnenje« o obeh avtorjih, bi se morala oblikovati z nesprestanim soočanjem in argumentiranim usklajevanjem reprezentacij preteklosti.

Vladimir Bartol je do neke mere »precedenčen« pojav znotraj diskurzivnega polja. V zajemu informacij in v *mreži specifikacij* (Foucault 1969/2001: 46ssq), tj. v načinu, kako ločuje, kako povezuje, kako grupira, kako se zoperstavlja ipd., nima težav. Težav nima ne s prehajanjem iz enega diskurzivnega registra/režima v drugega (včasih strogo analitičen, zmožen ustvarjanja daljših miselnih verig in argumentacij, drugič zopet voden s precizno imaginacijo in spretnim zaseganjem podatkov, tretjič spet smo priča ekskurzu v eksotiko, a vemo: avtor se je vselej zmožen vrniti in ponovno ločevati diskurzivne serije), ne z visokim zahtevnostnim pragom izjavljanja (obstaja določljiv nivo Bartolove govornice, pod katerega se avtor nikoli ne spusti), vse to pomeni *novum* v lokalni literarni produkciji.¹⁶ Bartol stoji zunaj diskurzivnega polja provincialne kulture oz. literature, njegovi izjavljalni trajektoriji ne koincidirajo z dokso (»javnim mnenjem«), ni v njenem prostoru, odrezan je od ljudskosti govornice, ki jo *neprestano posluša, a je iz nje izključen* (Barthes 1975/2002). Njegov diskurz je transformacijski, standardiziran, a vseeno odprt v svet (zgodovinska razsežnost Alamuta zmore v anticipacijo z obče veljavnim nizom podatkov pritegniti tudi tujega, neslovenskega bralca) in v prihodnost. S parafrazo po Kuhnu bi Bartolov diskurz lahko opisali s »kontekstom odkritja« (1962/1998: 18-19), njegov učinek bi morala biti *transformacija sveta*, v katerem je delo nastajalo. Pa ni bilo tako. Vprašati bi se bilo in se je treba - *zakaj?*

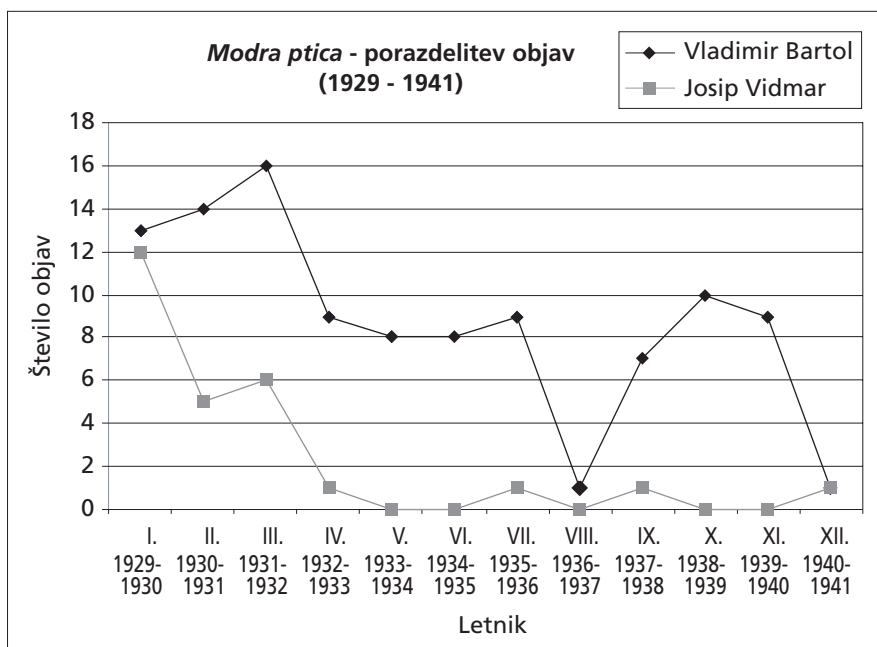
Z Josipom Vidmarjem se znajdemo v povsem drugem mentalnem vesolju. Njegov diskurz se vpenja v *že* obstoječo serijo (meri na najvišje označevalno mesto te serije) in je integralni del predhodne tradicionalistične produkcije, ki se na eni strani naslanja na *common sense*, od katerega pa ga loči minimalna *differentia* (ravno pravišnja za izvajanje hegemonije nad njim), na drugi pa se skuša znebiti vsakršnega elementa, ki bi ga utegnil objektivirati v drugačni perspektivi, kakor si jo je bil sam zamislil. Po Kuhnu to seriacijo določa »kontekst upravičitve« (1962/1998: 18-19). Vidmar noče biti objektiviran, noče se izpostaviti objektivaciji (ker sta subjektivacija in objektivacija vzajemna procesa, pomeni, da so tudi težave z subjektivacijo neizbežne); izbere si lažjo pot: prilasti si polje objektivacije (tako kulturno kakor politično). Njegov teren delovanja so prav »kritike«, torej objektivacije Drugega *par excellence* (vemo, da je Vidmar vstopil v literarnokritički prostor leta 1924 prav z objektivacijo Župančičeve Veronike Deseniške, da je tako rekoč sam dve leti pisal revijo *Kritika* (1925-1927), da je redno sodeloval v kritički rubriki predvojne *Sodobnosti* itn.).

Če je kontekst, zaledje oz. okolje Bartolovega diskurza »odkrivanje in reinvencija« pozabljenih podatkov in zastavljanje vprašanj, potem je Vidmarjev kontekst regeneracija

stereotipov in skrb za ustrezno javno podobo, na poziciji, ki si jo je osvojil v družbi in v »kulturi«. Ni nenavadno, da je med redkimi posamezniki prav Bartol tisti, ki se je – sicer na zelo previden, a dovolj subtilen in za tednje obdobje signifikanten način – lotil objektivacije Vidmarja še za časa njegovega življenja (glej Bartol 1952 in 1993). Dejstvo, da je Bartol izhajal iz tržaškega okolja, v katerem je bila kulturnopolitična in kritična javnost strukturirana drugače kakor v Ljubljani, tudi ni nepomembno, čeprav za pojasnitev fenomena Bartol samo ta aspekt ni dovolj. Odsotnost poglobljene in argumentativne objektivacije Bartola s strani Vidmarja in reduciranje omemb Bartola v svojih pomembnejših delih na bežne opombe, je regionalistična hegemonizacija na delu. Seveda pa Bartol nikakor ni bil njena edina žrtev.

b) Kratka empirična ponazoritev. Ogledali si bomo še nekaj kvantifikacijskih aspektov in opozorili, na kaj nas empirični podatki, v kombinaciji z diskurzivno analizo, napotujejo.¹⁷

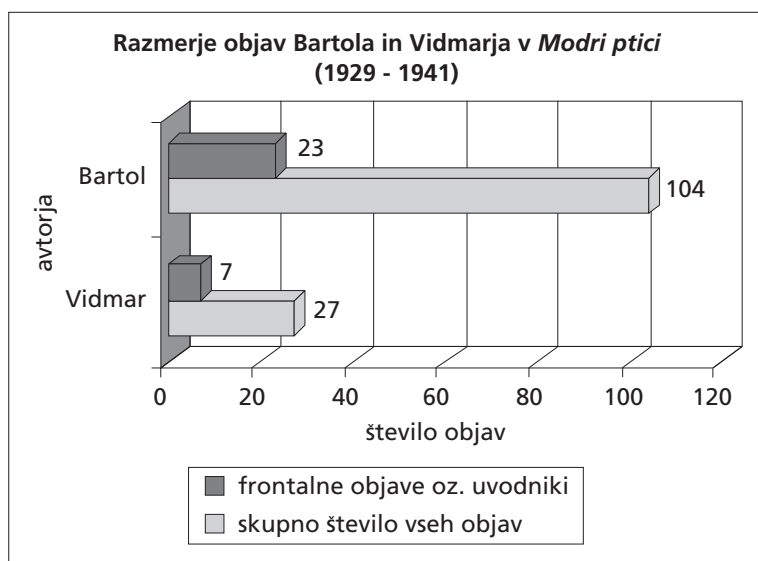
Grafikon 1: Porazdelitev Bartolovih in Vidmarjevih objav v celotnem korpusu revije *Modra ptica* (1929-1941)

Grafikon 1 ponazarja nadvse zanimivo dinamiko publiciranja Bartola in Vidmarja v reviji *Modra ptica*, vse od njenih začetkov pa do njenega konca (v kulturnem molku leta 1941). Bartol je aktiven ves čas, četudi je zaznati nihanja (med letoma 1933 in 1936; najprej 1933-1934, ko je služboval v Beogradu; v svojih spominih (Bartol 2001: 45) pa »februarja in marca 1933« omenja tudi »hud življenjski poraz«, ki ga lahko lociramo: gre za popolnoma negativno recepcijo njegovega *Lopeza*, ki je razgalil klientelna razmerja in intrige v slovenski kulturniški srenji; in nato še v letih 1936-1937.

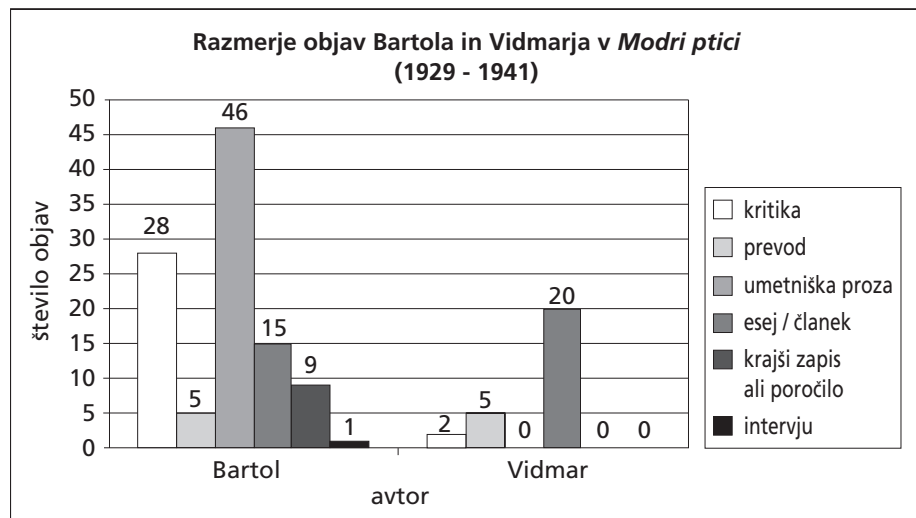
Vidmarjeva zagnanost pri sodelovanju v *Modri ptici* je po začetnem naskoku, tj. kar hitro, po prvem letniku, popustila; pada še vse do leta 1933, ko Vidmar skupaj s somišljeniki (Stanko Leben, Ferdo Kozak) ustanovi ideološko enotno, okoli »narodnega vprašanja in slovenstva« saturirano revijo *Sodobnost* (glej »avtoreprezentacijo« *Sodobnosti* v uvodniku v prvo številko – Tabela 1). To zmanjšanje aktivnosti, ki nedvomno ima različne nianse, ni nekaj arbitrarnega, temveč *fait social* (in bi ga bilo treba razložiti v širšem kontekstu družbenih mrež; sugestija, ki se ponuja, je, da je naveza Bartol-Žagar, ki jo Bartol tudi kasneje večkrat omenja, bila dovolj trdna ter stabilna, da ni dovoljevala Vidmarjeve monolitniške idejne uzurpacije). Vidmar po ustanovitvi nove revije, kamor odtelej usmerja vse svoje idejne sile, z *Modro ptico* sodeluje minimalno ali sploh ne (denimo, z esejem o Ivanu Turgenjevu in ob Župančičevi obletnici). Oglejmo si zdaj primerjavo notranje členitve njunih objav (Grafikona 2 in 3).

Grafikon 2: Razmerje med skupnim številom objav Bartola in Vidmarja v celotnem korpusu *Modre ptice* (1929-1941) in uvodniki oz. frontalnimi objavami obeh avtorjev

H *Grafikonu 2*, kjer predstavljamo razmerje vseh objav med avtorjema in razmerje frontalnih oz. uvodnih prispevkov, je treba povedati, da so Vidmarjevi uvodniki v glavnem »portreti etabliranih mož« (naštejmo jih: K. Hamsuna, A. P. Čehova in njegove Anjute, O. Župančiča in J. Galsworthyja, F. Levstika, Napoleona), med katerimi je en prevod (Gorkega o Tolstoju), medtem ko so Bartolovi uvodniki zajeti iz širšega žanrskega spektra (kratke zgodbe, odlomek drame, intervju, esej).

Grafikon 3: Porazdelitev žanrskih tipov objav Bartola in Vidmarja v celotnem korpusu revije *Modra ptica* (1929-1941)

Iz *Grafikona 3* je razvidno, da je žanrska diverzifikacija in z njo diferencialna diskurzivna produkcija pri Vladimirju Bartolu bistveno bolj elaborirana kakor pri Vidmarju. Če Bartol skrbno, angažirano in sistematično vzdržuje ravnovesje med imaginacijsko (objave umetniške proze), kombinirano imaginacijsko-analitično (prevod, esej/članek, intervju, krajši zapisi, poročila) in zgolj analitično govorico (kritika), potem je Vidmar prej vkopan v (biografsko) esejističnem žanru, ki mu sledita prevod in kritika (to je tudi njegov osnovni avtoreprezentacijski »dispozitiv«). Spomnimo se reprezentacije obeh avtorjev v učbenikih in leksikonih oz. enciklopedijah (*Tabela 2*): četudi je Bartolova esejistična in kritična (posebno gledališka, a tudi literarna) produkcija visoko artikulirana (in vsekakor neprimerno bolj pertinentna od Vidmarjeve) in količinsko nezanemarljiva, je prenašalci oficialne memorije komaj zaznavajo (ali jo navajajo le mimogrede, v prvi vrstici, ne pa na mestih, kjer bi predstavljala pomemben segment njegovega ustvarjanja). Ta reprezentacija fenomena Bartol je očitno še zmeraj do te mere negativistična, da sama recepcija *Alamuta* (večjemu delu slovenske javnosti ni znano, da je bil Alamut prevajan že pred drugo svetovno vojno – seveda ne po bilateralnih pogodbah o kulturnem sodelovanju) zbuja nelagodje in fascinacijo hkrati. Mešanica obojega je gesta omalovaževanja, ki avtorja *via* »obče mnenje« hoče reduktivistično prikazati kot zgolj »pisatelja - pripovednika«, če ne celo kot »pop-pisca« (glej reprezentacijo Marcela Štefančiča Jr. v *Tabeli 2*). Nedavna konjunktura Bartola je torej povsem zunanja, lokalno nezaželena, a neizogibna (pritisk tujine in zadnjih dogodkov): kakor da bi mu hoteli očitati »preveliko« produktivnost in bi mu zamerili odsotnost »domačinskosti« in »ljudskosti«.

Bartol je v resnici nosilec številnih tipov diskurzov, njegova diskurzivna porazdelitev je izredno razdelana: njegove objave že v *Modri ptici* nakazujejo strukturiran model, v

katerem so skupaj umetniška proza v obliki krajših in daljših zgodb, nekaj izjemno pertinentnih in (v zastavitvi še vedno) aktualnih kritik, nekaj lucidnih esejev, precizne gledališke kritike predstav Ljubljanske drame in nekaj krajših novic, ki kažejo na živo zanimanje Bartola za stvarnost in dogodke v vsakdanjem življenju. Temu je treba dodati še nad sto biografij, intervjujev, srečanj, nekrologov, urejanje gledaliških listov, kritik, poročil in zapisov za Ljubljanski dramo (tega je nad 300 enot – bibliografija tega dela Bartolovega opusa je izšla v GLLjDrame 1952/1953, str. 176-180), zapise o literarni in likovni umetnosti (nad 100 enot), prevode iz ruščine, srbsčine, nemščine in angleščine (seveda je znal tudi francosko), spremne besede in uvodnike v knjige, pa tudi objave znanstvene produkcije (aktivno se je ukvarjal s psihologijo); v *Jadranskem koledarju* je T. Kolerič (1974) objavila bibliografijo Vladimirja Bartola, ki ni povsem popolna, zajema pa 763 enot. Pri Vidmarju ne najdemo tako obsežne in tudi ne tako področno elaborirane raznolikosti, četudi ne moremo reči, da ni objavljaj veliko. Ob tem je kajpak ilustrativno, da v vzajemni bibliografski bazi podatkov COBIB.SI pod imenom Vladimir Bartol najdemo komaj 61, pri Josipu Vidmarju pa kar 446 objav; tudi ta, navidez marginalni detalj, je del socialne konstrukcije »javnega mnenja« pri nas.

4. Produkcija in reprodukcija »javnega mnenja«: oblastni strategiji manipulacije s pozabo

Priložnost sem imel skoraj dve desetletji opazovati, kako je javno mnenje (na čelu z nekaterimi znanimi pisci, ki so delovali, da se po hegeljansko izrazim, kot orodje duha vesoljne zgodovine) tolklo po nesrečnem avtorju »Človeka z bombami«, dokler ga ni dobesedno zbil pod mrtvi kot. Čas in doba sta šla svojo neizprosno pot naprej in polagoma, drug za drugim, so se Podbevšku odrekli tudi tisti, ki so nekoč verovali vanj, in domala vsi, ki so si kar koli izposodili iz njegovega dela. Podbevšek-avtor je veljal za mrtvega, čeprav so drobci njegovega duha živeli naprej v delih tega ali drugega avtorja, kajpada v neprimerno manj kondenzirani in izdatno bolj zvođeneli obliki.

Vladimir Bartol, »H »Kritikam« Josipa Vidmarja«, *Razgledi*, 1952, str. 278

Produkcija in reprodukcija »javnega mnenja« sta nedvomno politični, natančneje oblastni strategiji, ki določata selekcijske kriterije in zarisujeta mejo med spominom in pozabo. K instrumentariju oblikovanja »javnega mnenja« sodijo poleg informacij tudi *dezinformacije*, poleg spomina *pozaba*, poleg promocije *propaganda*, poleg svobode objavljanja *cenzura*, poleg realnosti *afabulacija*, poleg resničnosti *mistifikacija*. Zdi se, da celo pri najbolj vulgarnem prenašanju »javnega mnenja« izrecno prevladujejo negativni aspekti. Pozaba je torej eden temeljnih pojmov družbene dinamike in v veliki meri opredeljuje memorijo. Marc Augé zapiše, da je prav »pozaba«, ki figurira v treh figurah (kot vrnitev, suspenz in kot ponovni začetek) najbolj živa sila memorije (*mémoire*), ki nas usmerja k sedanosti (da bi lahko živeli, moramo pozabljati) in je spomin (*souvenir*) le njen produkt, učinek« (Augé 1998: 30).¹⁸

»Javno mnenje«, ki je kolektiven fenomen, za katerega je značilna velika inercija, mobilnost in pomanjkanje fiksnih točk, ne pozna postopnih zavojev, značilnih za kumulativen način razmišljanja. Asimilacije in akomodacije novih, še posebej

»nasprotnih« mnenj v mentalno strukturacijo določene skupnosti so dolgi in počasni zgodovinski procesi, ki pomenijo postopne mutacije mentalitete, sistemov vrednot in reda simbolnega. Predmet raziskovanja historične geneze »javnega mnenja« mora potemtakem biti *kolektivno*, saj je celo »mentaliteta nekega zgodovinskega posameznika, četudi je bil pomemben človek, prav tisto, kar ima skupnega z drugimi ljudmi svojega časa« (Le Goff, 1974/2001: 174-175). Toda, ali smo, če opredelimo predmet raziskovanja kot »mentaliteto«, res kaj bližje pojmu »javnega mnenja«?

Kaj je torej tisto, kar je sprožilo nastanek negativne podobe Vladimirja Bartola v »javnem mnenju«, ¹⁹ ki naj bi po trditvah Tarasa Kermaunerja (1974) obveljala vse do druge svetovne vojne? Kolikor smo raziskali, za kaj takega ni nobenih dejanskih razlogov, razen tistih, ki sodijo v register dokse, »javnega mnenja«, govoric, predsodka in seveda projekcije (posebno ob vrišču in dvigovanju prahu okoli drame *Lopez*). Naša delovna hipoteza je (zaenkrat) naslednja: da je predsodke treba opazovati na ravni artikulacije, diskurza oz. diskurzivnega polja. Zdi se, da se tam, vzporedno z diferenciranjem govorice, odvija na eni strani luščenje klišejev in na drugi izrivanje širše razgledanih in suverenih oseb iz polja (s strani manj razdelanih diskurzivnih praks in praktikantov). Glede sekundarnih prenašalcev »mnenj« je verjetno, vsaj za dobo po drugi svetovni vojni, da je niz učencev in nadaljevalcev Vidmarja (J. Kos ipd.) prav po isti logiki neproblematiziranega prenosa mnenj podedoval antiintelektualni predsodek, ki v polje diskurza ne pripušča »vdora pomena« (Barthes, 1975/2002), saj bi mogel ogroziti omenjeno negativno dokso in jo transgredirati.

Diferenciranost diskurza je premo sorazmerna z oddaljenostjo njegovega producenta od mesta oblikovalcev javnega mnenja (*public opinion makers*), saj je ali bi vsaj moral biti, kar zadeva zahtevnost, vstopni prag v diferencirana polja višji od tistega, ki velja za populistična polja. Iz teh predpostavk in iz analize sledi, da se je mnenjskim voditeljem ali – za nazaj – kulturnim herojem za zagotovitev tega družbenega mesta v specifični provincialni mentalni strukturaciji, kakršna je slovenska, *zdelo potrebno* odpraviti avtonomijo drugih glasov, govoric in polj, da bi si prilastili njihovo družbeno mesto. Ker pa si ni kar tako, brez preostanka in brez sledov, mogoče prilastiti tudi izjavljalne pozicije in spoznavnega horizonta, ki sta ohranjena v *diskurzivnih formacijah*, imamo tako nastavek, prek katerega je mogoče niansirano slediti motiviranemu procesu izrivanja motečih elementov v pozabo, procesu *ars oblivionalis*, katerega ključna opora je prav negovanje »javnega« ali celo »občega mnenja«.

Seveda tudi individualno »mnenje« ni nekaj, za kar bi zadostovala zgolj pozitivna izjava individua, ki se za nekaj deklarativno izreka (Vidmarjev diskurz je poln takih izjav); šele simbolna konstelacija elementov, ki jo razberemo iz diskurzivnega polja izjave ali iz niza izjav v daljši diskurzivni formaciji, nas namreč napoti na konotacijsko polje, ki (praviloma) ni v enoznačnem sozvočju z denotacijsko ravniyo. Nadzor nad konotacijskim poljem ali vsaj v diskurz vpisana vednost o vrzelih konotacije, je znamenje za diskurz odprtega tipa, torej takega, ki je sposoben nadaljnje elaboracije. Govorica Josipa Vidmarja ni govorica te vrste, Bartolova pa je – tudi zaradi te, k spoznanjem odprte diskurzivne sposobnosti, je Bartol lahko znastvenik, Vidmar pa zgolj antiintelektualec, ki si nadeva videz intelektualizma.

5. Režim zgodovinskosti v Sloveniji: nezmožnost koeksistence dveh paradigem

Produkcija »javnega mnenja« (pa tudi »občega mnenja«, ki smo ga definirali kot najširši segment skupnih verjetij različnih družbenih skupin in ki je – zapisali smo že – vselej motiviran selekcijski in zgodovinsko pogojen proces) je prepleten scenarij hotenj in interrelacij med memorijo/spominom in pozabo. Dolgi nizi prenosa mnenj, govoric in izročil skozi čas, ki oblikujejo kontinuum brez ustreznih kvalitativnih selekcijskih oz. racionalizacijskih filtrov, zato pa se dogajajo prek v družbo projiciranih »sorodstvenih in kientelnih odnosov« (Bourdieu 1980/2002), značilnih za srenjske skupnosti, se postopoma prijemljejo v kolektivno memorijo. Ta proces računa na široki konsenz populistične mistike in prek nje na *damnatio memoriae* kompetentnejših in v sinhronem kontekstu univerzalno bolj primerljivih družbenih akterjev – primerljivih z drugimi, zunanjimi skupnostmi in družbami.

Avtomatizem zgolj tega pogona, v kolikor ni uravnotežen s sprotno racionalizacijo, problematizacijo in odtod diferenciacijo, ki jim je refleksija imanentna, vodi v slabo neskončnost; v tem primeru deluje zgolj *inverzija v objektivaciji*²⁰, pri kateri osebe, skupine ali institucije z manj razdelanim kodom govornice in z manj simbolnega kapitala objektivirajo osebe, skupine ali institucije z več simbolnega kapitala in z bolj diferencirano govorico. *Inverzijo v objektivaciji* izvajajo nekompetentni, hegemoni, *public opinion makers* in druge vrste *leaders*, kar vodi k večjemu v generiranje obstoječe (represivne in sklenjene) družbene matrice in s tem v *transfirmacije* ne pa tudi v *transformacije* družbe in s tem tudi njenega diskurza (cf. tudi Kramberger 2003).

Homogenizacija in standardizacija zgodovinskih virov in selekcija literarnega kanona sta motivirani političnoideološki akciji, uvedeni s pretenzijo, da se amortizirajo nepredvidljivi učinki v recepciji, torej v »javnem mnenju« (večkrat smo že ponovili, da je sam pojem »javnega mnenja« v veliki meri ideološka kreacija, ki je namenjena homogeniziranju družbene simbolike in nadzoru nad njo (cf. Bourdieu 2001/2003, Fabre 1996). Nadzor tovrstnega »javnega mnenja« je tako nadzor, ki dopušča le določen tip ideološko sprejemljivih diskurzivnih in drugih promotorjev in je velikokrat brez ustrezne korepondence z realnostjo. Seleksijske filtre diahrono določa mentalni dispozitiv na eni strani in sinhroni družbeno-politični kontekst na drugi. Hartog in Lenclud (1993: 26, cf. Valensi in Wachtel 1996: 270 /2001: 169) na tem mestu govorita o *režimih zgodovinskosti* v različnih kulturah, pri čemer ta pojem označuje »tip odnosa, ki ga sleherna družba vzdržuje s svojo preteklostjo, način, kako družba preteklost obravnava in kako z njo ravna, preden jo uporabi in konstituira (in zato, da uporabi in konstituira) tisto vrsto stvari, ki jo imenujemo zgodovina«. Prek teh ravnanj oblikuje specifično »zavest« o sebi, avtoreprezentacijo, ki je lastna sleherni družbi in ki daje dogodku pomen bodisi glede na »kumulativno«, bodisi glede na »ponavljalno« orientacijo (*Ibidem*).

Branje preteklosti v Sloveniji, v deželi, kjer je izkušnja realnosti največkrat učinek prenosa transfirmacijskih reprezentacijskih diskurzov na realnost (takšna diskurzivna realnost je toga in vase zaprta), pri katerih forma predhaja vsebinske modifikacije, kjer na akumuliranih *loci* memorije ni želje po eksplikaciji specifičnih in izstopajočih pojavov,

nadalje, kjer je javnost prilaščen »refevedaliziran teren« (po Habermasu je »refevedalizacija« javnosti znamenje regresije, 1962 in 1995/1989) in se avtonomna polja ne morejo izoblikovati, je »ponavljalno«, ciklično. Ne določa ga racionalizacija in argumentacija mnenj, ki bi ljudi pripeljala do bolj pertinentnih stališč, pač pa *režim zgodovinskosti* napeljuje (zavaja) ljudi v tako samopodobo, ki je povsem prilična »javnemu mnenju«. Drugače rečeno, v slovenski družbi oz. natančneje, skupnosti, nikoli niso bili regenerirani diskurzi, ki bi formirali avtonomijo simetričnih polj in s tem oblikovali diverzificirane »javnosti«. Slovenski *režim zgodovinskosti* je v preteklosti nesprestano težil in še danes teži k temu, da se kolektivna memorija (ki je zaradi omenjenih razlogov komaj kaj bolj pertinentna od dokse) kristalizira bodisi prek *klerikalnih procedur* (lamentacija oz. ritualno ponavljanje vsebin, v katere nihče zares ne verjame, ekskluzija Drugega, avtoritarnost, enopomenskost, verovajska homogenizacija idr. – vse to je značilno tudi za čas socializma), bodisi okoli *lokalne cerkve* kot prostora, ki pretendira na mesto »javnosti« (čas pred svetovnim vojnama in čas po razpadu Jugoslavije). Javna sfera ni bila nikoli zadostno diferencirana in propulzivna, da bi v njej lahko zaživel kritični transformacijski diskurzi, ki bi *klerikalno matrico* transmisije memorije, in potemtakem v specifičnem segmentu tudi mnenjsko transmisijo, uspeli dekonstruirati in ji nasproti postaviti racionalno diskusijo, značilo za bolj zrele, demokratične družbe.

Kjer torej ni dejanskega prostora *javnosti*, imamo prostor, v katerem ne zaživi kontinuirana kritična diskusija, temveč se odvija lokalni defilé »javnega prestiža« (Habermas 1962 in 1995/1989). Dve paradigmi, transformacijska in transformacijska, med katerima bi v normalnih okoliščinah, kjer je javna sfera že strukturirana racionalno in heterogeno, ali pa je vsaj na poti v *dejansko* izoblikovanje in »strukturno transformacijo javne sfere« (Habermas 1962 in 1995/1989), pričakovali propulzivno in dejavno diskurzivno polje, sta v danih okvirih *kranjskega mentalnega dispozitiva*, ki je osrediščen okoli transformacijskega diskurza, formalno postavljeni vsaksebi, v navidez simetrično, trdno in neprehodno dihotomno nasprotje.

A videz binarnosti vara, ker obe formaciji formalno in tudi teoretsko prehitro izenačuje. V resnici transformacijski diskurz ni dovolj avtonomen, da bi stal sam zase. Če si svoj objekt preučevanja, i.e. diskurzivne formacije v Sloveniji, ogledamo od bliže, nam mikroanaliza razmerij med izjavami, med pozicijami in med nosilci diskurzov, pa tudi med diskurzi samimi, pokaže, da je binarna zastavitev preuranjena dihotomija, le varljiva slika, ki ni enoznačna in simetrična, ampak asimetrična (glej *Tabelo 3*). Kajti, čeprav sta transformacijski in transformacijski diskurz govornici, ki v veliki meri opredeljujeta *kranjski mentalni dispozitiv*, nista preprosti antinomiji, v resnici je njuno razmerje precej drugačno od tega, kar kaže videz: transformacijski diskurz je sekundaren, je *zgolj tisti segment* ali, bolje, *so tisti segmenti* transformacijskega diskurza, ki so skrepeneli, ki so postali strdki, »obča mesta«, ki so se zrasli z obćimi predstavami in se »zasmolili« – kakor bi rekel Barthes (1975/2002) – in ki odtlej skrbijo za proliferacijo disperznih izjav-nedogodkov, tj. »javnega mnenja«. ²¹

V specifičnem okolju provincialne skupnosti (Slovenija) je transformacijski diskurz prek različnih stopenj *inverzije v objektivacijo* uzurpiral družbeno vodilno mesto, čeprav se hrani in parazitira prav na veliko širšem in odprtem pašniku transformacijskih

diskurzov, katerih (domače) nosilce skuša v strahu pred tem, da bi oblikovali povezano, družbeno koherentno serijo (tj. institucijo, ki bi lahko skrbela za transmisijo v temelju drugačnih spoznanj in vednosti) zabrisati in se jih znebiti.

Tabela 3: Asimetričnost transformacijskih in transfirmacijskih diskurzov.

Pravila formacije oz. forme porazdelitve	Polje oz. arhiv diskurzivnih formacij in transformacij Transformacijski diskurz (Bartol)	
		Transfirmacijski diskurz (Vidmar)
<i>Modalnosti eksistence</i>	1. vzajemna soodvisnost vsebine in forme	1. reificirana forma (vsebina je prazna, kontingentna, konjunkturna)
	2. sposobnost vsebinsko-strukturne intervencije (transparentno referencialno razmerje)	2. prilastitev in zaseg elementov diskurza Drugega (nesposobnost vsebinsko-strukturne intervencije)
	3. dialoška zastavitev, nagovor aktivnega bralca (računanje na Drugega, na objektivacijo)	3. monološka zastavitev, nagovor potrošnika, pasivnega bralca–odjemalca informacij (neupoštevanje Drugega, izogibanje objektivaciji)
<i>Dispozitiv diskurza</i>	4. razdelan in odprt kod govornice (angažiran, mobilen diskurz, sposoben izstopa iz sistema, prehajanja skozi različne žanre in subverzije)	4. slabo razdelan, ponavljalen, avtoreferencialen, zaprt oz. psevdosofisticiran kod govornice (neangažiran, imobilen diskurz, nezmožen izstopa iz sistema in prehajanja med žanri, vkopan v cone oblasti in ideološko sprejemljivega)
	5. vednost o »reinvenciji« in konvenciji, sprotno preverjanje in kritičen odnos do »virov«, arbitrarnost, distanca	5. mitologiziranje in mistificiranje »invencije«, stereotipnost, klišejskost, doksa
	6. analitična, kumulativna intelektualna percepcija	6. sintetična oz. mimetično ponavljanja obče znanega, antiintelektualizem
<i>Operacionalizacija in delovanje v družbi</i>	7. samostojno razvijanje notranje diskurzivne logike in specifičnih argumentacijskih verig, preciznost in heterogenost, neagresivna intervencija v simbolni red	7. nesposobnost ali oslABLJena sposobnost razvijanja argumentacije, ni specifikacije, redundanca in homogenizacija simbolnega prostora družbe
	8. refleksivnost, etika	8. naturalizacija, didaktičnost, moraliziranje, demagogija
<i>Razmerja (enakovrednosti, podrejenosti, nadrejenosti)</i>	9. partikularne situacije z univerzalno korelacijo, diferenciacija ravni in nivojska univerzalnost	9. totalizacija, psevdouniverzalnost, ni ravni razen izvedbenih, hegemonih
	10. korespondiranje z realnostjo dejanske družbe (suponira aktivno javnost – <i>Gesellschaft</i>)	10. fiktiven odnos do realnosti (suponira verovansko skupnost – <i>Gemeinschaft</i>)
	11. avtonomija stališča in polja, neodvisnost od »javnega mnenja«	11. neavtonomnost »stališča« (raven mnenja), odvisnost od populistične amplifikacije oz. »javnega mnenja«
	12. časovna usmerjenost: (pretežno) sedanjost in prihodnost	12. časovna usmerjenost: (pretežno) preteklost

Oba tipa reprezentacijskih diskurzov, ki ju navajamo v *Tabeli 3*, *transfirmativni* in *transformativni*, delujeta na različnih nivojih zgodovinske realnosti in napotujeta na drugačno miselno strukturacijo. Med njima celo obstaja nenavadno sofisticirana – četudi še tako minimalna – menjava *per negationem*, ki je v danem zgodovinskem trenutku nujno zamolčana in prikrita. Osnovni namen dominantnega transfirmacijskega diskurza, ki si vselej skuša prisvojiti in asimilirati spoznanja transformacijske govorice in pri tem zatajiti njihove producente in nosilce, je namreč lastni kontinuum: javno regeneriranje znanih »dejev« in nadaljevanje transmisije *common sense*, ki zagotavlja miselno udobnost in statusno stabilnost. Kompleksni prehod med obema diskurzivnima oblikama določa »transmutacija« (Bourdieu 2001/2003), do katere pride ob prekinitvi, pri prenosu (transferju) iz enega okolja (konteksta) v drugo. To transmutacijo določa logika, ki je, kakor pravi Pierre Bourdieu, hkrati »epistemološka in družbena« in ki hkrati opredeljuje proces verifikacije (*Ibidem*). V daljši študiji bi te transmutacije, te *populistične javnomnenjske interpelacije*, ki smo jih skušali tu le skicirati, lahko lepo spremljali ob izčrpnější analizi produkcije Josipa Vidmarja. Dejansko v transfirmacijskem diskurzu naletimo na dekontekstualizirane krlje transformacijskega diskurza, ki niso ustrezno umeščeni in zato ne morejo nastopati kot nastavki za dejanske modifikacije. Gre za poseben provincialni tip prilastitve, katerega poglobljena značilnost je *damnatio memoriae* nosilcev transformativnih diskurzov in prilastitev njihovih dosežkov in pozicij.

Skušajmo strniti, kaj določa diskurzivni okolji, v katerih se gibljeta naša avtorja. **Bartol** ima v sebi moč »izstopa iz razvrstitve«, je in hoče biti *subjekt* (in ne politični govorec), njegov diskurz se vzpostavlja prek diskontinuitete, je zato singularen (ne množinski, kolektiven), je dosleden in svoboden, z njim avtor ne želi oplajati in prenašati »javnih mnenj«. ²² Četudi se na deklarativni ravni nemalokrat ukvarja s tematikami, ki osvetljujejo izkrivljenost zgodovinskih sodb, intrige, praznoverje, mistiko, kolektivne tesnobe in fantazme, pod diskurzivnim tokom zaznavamo reflektirano zgradbo diskurza, ki jemlje nase učinke singularnosti in prekinitve, in je zato sposoben prehajanja med različnimi modalnostmi in formami govorice (tako npr. med analitično, lapidarno oz. sumarno ali spet imaginacijsko govorico).

Vidmar je *politični govorec*, je razpečevalec diskurza, ki pa mu je, kakor pravi Barthes, »politično«, in s tem mislimo na tisto demokratično, okoli diskusije in polemike v javnosti oblikujoče se »politično«, paradokсно »nedostopno, ker ne zmore odlepiti politične realnosti od svojega splošnega, ponavljalnega diskurza« (1975/2002). Iz te nezmožnosti je zato lahko ustvaril le »politični pomen tega, kar je zapisal«, njegove ponovitve in mrgolenje »občih mest« so si nadele videz *vrhunca*, ki so ga Vidmarjevi apologeti preprosto ponotranjili in ga re-generirajo. Barthes ta proces pojasni takole: »ker se politično izdaja za temeljno znanost o realnem, mu fantazmatično podeljujemo poslednjo moč ... ki matira govorico« (*Ibidem*). Impozicija »javnega mnenja« je monološka. Agensi ideološke formacije, tako Vidmar, se obračajo k potrošniku, k pasivnemu bralcu (ne k aktivnemu odjemalcu, udeležencu diskurza), od katerega ne pričakujejo dialoga. Homogenizacijska naturalizacija, s katero se »javnost« skupaj z »mnenjem« naturalizira kot srenja (skupnost, *Gemeinschaft*), je iz zornega kota zgodovinske, tj. realne okužbe denaturiranje (paradoks): družbi je tako vzeto tisto, kar

najbolj intimno sodi k njeni »naravi«. Skupaj s Certeaujem tudi mi nasprotujemo taki krožni »reprezentaciji porabnikov« (»javnega mnenja«), pri kateri »učinkovanje produkcije implicira inercijo porabništva, inercija pa producira sprejemljivo ideologijo porabništva«, pri čemer lahko »množice le še svobodno mulijo obrok simulakrov, ki jih vsakomur distribuira sistem« (1990/2002).

Vidmar v reviji *Kritika*, ki jo je izdajal med letoma 1925 in 1927, med drugim zapiše (cit. po: Šalamun-Biedrzycka 1994: 54):

» ... danes je orientacija javnega mnenja taka, da hoče soditi o vrednosti umetniških del po koristi, ki jo ima lahko družba od njih, pri čemer se za merilo koristnosti v najbolj prosvetljenih slojih občinstva jemlje kaka določena etika ali morala, pri manj prosvetljenih pa celo določena *politična* misel ... «

Izjava seveda ni nedvoumna, kakor tudi njena *ambigviteta ni naključna*. Vidmar je previden, ne zavrne neposredno manipulabilnega, gnetljivega in razpoložljivega »javnomnenjskega« dispozitiva (mimogrede, »orientacija« in z njo sama narava »javnega mnenja« *sta vedno taki*, da »hoče« (mnenje) soditi o vrednosti umetniških del po koristi«, ne gre za kako izvirno posebnost »današnjega dne« – to je demagogija), ne obsodi izvajanja sugestivnosti nad množico, ker ve, da je prav »javno mnenje« tudi njegova opora, on sam meri nanj, s čimer meri na oblast, na formo in ne na vsebino. Ta izjava je, narobe, prav diametralno nasprotje izjave Marija Kogoja, ki povsem nedvoumno zavrne »javno mnenje« kot »čist, brezumen aroganten nič«. Je demagoška in zelo precizno določa mejo med transfirmacijskim in transformacijskim diskurzom, če hočete. Določa razrez pomena, ki napotuje na različna izjavljalna horizonta Kogoja in Vidmarja.²³

Vidmar je tudi distributor *doksologije* (Leibnitzova beseda), »slehernega načina govorjenja, ki je prilagojen videzu, mnenju ali praksi« (*Ibidem*). Njegovo diskurzivno porazdelitev označuje kontinuirana *permanenca izjav* in *tipov izjav* (sodbe, retroaktivnost, prazna referencialnost ipd.), ki ne dovoljuje modifikacij in se ne ozira na spremembe v zunanosti diskurza, ki odpravlja in nadomešča »stališče« oz. načelnost (v Vidmarjevem diskurzu ni ne prvega ne drugega, četudi se zdi obratno). Pod Vidmarjevim diskurzivnim tokom, narobe, kar brbotajo iracionalni vzvodi, kolektivne fantazme, tesnobe in mračne niše, ki jih avtor noče osvetliti. Njegovi objekti (etablirane osebnosti, morala, kritika, esteticizem, absolutna umetnost oz. »absolutnost«, splošne resnice ipd.) se razvrščajo v red »znanega«, *common sensa*, edini razrez je narejen z modulacijo, je v samem diskurzivnem stilu avtorja, ki pa ne zaznamuje resnične vsebinske intervencije v naravi in percepciji objektov. Vidmarja skozi diskurz vodi »neko prezrtje, neka zmota, toda tudi neko pomirjujoče domišljanje, neko nezavedno zadovoljstvo s sodbo, ki jo usmerja interes«, ki pa – kakor bi nadaljeval Canguilhem (1987) – »ne izreka resničnega, ampak iluzornega«.

6. Učinki *Doxa et fama* v provincialnih okoljih

Transfirmacijski diskurz, ki je ponavljalni diskurz političnega znotraj skupnosti (in ne znotraj družbe!), je obenem diskurz, ki je strukturno blizu »javnomnenjskemu« in populističnemu lebdečemu diskurzu, za oba je namreč značilna visoka *reificiranost* in

nekorespondenčnost s partikularno oz. konkretno realnostjo. Pravzaprav so diskurzi, ki izvršujejo kontinuiteto oz. prolongiranje razmerij moči, sestavljeni iz simbolizacijskih postopkov (ponavljanja, strjevanja pomenskih blokov, zapiranja, naturalizacije, eternizacije, skratka, vzpostavljanja videza »objektivnosti« brez objekta in videza »refleksivnosti«, kjer gre zgolj za refleksno delovanje), ki so značilni za mnenjske fenomene in družbene reprezentacije, tj. za fenomene, ki sodijo v območje ideologij.

Zaradi te pretesne strukturne bližine med politično oblastjo, ki v provincialnih dimenzijah pomeni domala *zgolj* karieristično polje, ne pa tudi izvajanja deliberativne demokracije, in zametki »javne sfere«, ²⁴ niti bolj demokratično »javno mnenje«, pri katerem pri oblikovanju artikulacije sodeluje več strukturiranih skupin, ne more zaživeti, kaj šele, da bi zaživila njegova refleksija. To, da transformacijska paradigma, ki je v službi dihotomnega, oblastno-političnega diskurza, ki se – kakor pravi Barthes – »ponavlja, ki se generalizira, ki se utruje: kakor hitro pride do mutacije diskurza«, iz česar sledi »vulgata in njeno izčrpavajoče spremstvo nepremičnih fraz« (1975/2002), v ograjenem svetu province vselej uspeva odpraviti transformacijsko paradigmo, zagotovo ni dobro znamenje. Pravzaprav bi lahko rekli, da opisani proces onemogoča provincialni družbi (ki ob abruptnem prehodu iz regionalne na državno raven ni mogla kar čez noč zapustiti svojega provincialnega, skupnostnega mentalnega kalupa) njeno dejansko avtonomno eksistenco. Opisani proces je sam prav tista *diskurzivna in realna ovira*, zaradi katere je provincialna družba/skupnost provincialna, kar pomeni, da je nezmožna aktivnega življenja v razmerju do drugih družb in represivna do svojih članov. Za ilustracijo tega procesa je dovolj, da v roke vzamemo dnevno časopisje in periodike: »javno menenje«, ki kroži po teh straneh, je nagovor »ljudstva« na zelo nizkem nivoju, označuje pa ga izredno ekspanziven inventar.

Modra ptica, revija, ki smo jo osvetlili, je med leti 1929 in 1941 predstavljala diskurzivno polje, ki je nasprotovalo transformacijskemu gonu, vendar lahko dandanes opazujemo, in nekaj svojih opažanj smo predstavili tudi tukaj, kako so jo *režimi zgodovinskosti*, ki »državljanom« vsiljujejo svojo lastno optiko percepcije, hotel izriniti iz vidnega polja, na obrobje kolektivne memorije, »pod mrtvi kot«, kakor bi zapisal Vladimir Bartol (1952 in 1993), ali celo v pozabo. Treba je, prepričani smo, iskati in opozarjati na tiste avtorje, katerih prva in zadnja skrb nista bili kar se da najpopolnejša namestitve v *transformacijski diskurz* (to je namreč najlažja in najhitrejša pot do oblasti), temveč vztrajno in ključevalno delovanje v zunanosti transformacijskega diskurza, v transformacijskem polju, kjer je »javno mnenje« bolj racionalna, konsenzualna oblika participiranja v javni sferi.

»Javno mnenje«, kakor smo ga skušali prikazati skozi serijo diskurzivnih razmerij in percepcije razmerij med Bartolom in Vidmarjem je prej *družbeni refleks* na kršitev normativnega družbenega koda, *kakor resnična družbena refleksija*, je konsolidacijski trenutek s pretenzijo po radikalno enoumni objektivaciji memorije in izbrisu motečih elementov. Kakor pravi Luisa Accati v odlični študiji, ki ponazarja zelo spretno in kontinuirano cerkvenoinstitucionalno skrb za ekskluzijo ženske iz artikulacijskega polja in iz registra realnega in iz družbene distribucije moči (njeno mesto je v simbolnem in metaforičnem; v realnem ostane zaradi defekta v simbolizaciji, pri čemer se spremeni v

bolezenski simptom katoliške družbe) v katoliškem mentalnem oz. imaginarnem univerzumu, je s tem, da uspemo »zgodovinsko drugačnost razmišljanja, izkušanja, interpretiranja realnosti in posredovanja misli rešiti pred asimilacijo«, ustvarjen šele »minimalni pogoj, ki je potreben, da se konstruktivno soočimo z drugačnostjo« (1998/2001: 255).

Za *dokso*, ki jo Barthes imenuje »slab objekt« (*le mauvais objet*), pa tudi »Javno mnenje, Večinski duh, Malomeščanski konsenz, Glas naravnega, Nasilje predsodka«, je značilno to, da nima nobene vsebine, da ima zgolj formo, ki je slaba forma: ponavljanje (1975/2002). Ta forma ponavljanja omogoča poljuben diskurzivni vpis, ki je prav tako vpis »slabega diskurza« (*le mauvais discours*; cf. Baker 1987): *kakor, da ni nič, kakor, da je vse »normalno«*. Prav na tem mestu evidentnosti in nepresojnosti se lahko odpne, se začne odvijati proliferacija govoric in mnenj, ki jih deskriptivno ali konceptualno skušamo zajeti v sintagmo »javno mnenje«. Poleg tega *pheme* oz. *phame*, ki v grščini pomeni govorico oziroma famo (v angleščini se je ohranila beseda *fame*, ki evocira sloves, slavo), razširjajo »javnomnenjski« voditelji (*public opinion makers, leaders*), ki so stara, izrazito politična in retorična institucija in ki poznajo libidinalno ekonomijo govoric, obrekovanj in čenč, pri čemer jih »javnomnenjsko« zaledje, ki ga sami sprožajo, inducirajo in reproducirajo, ohranja na oblasti, medtem ko ti »mnenjski voditelji« sami s svojo prisotnostjo produkcijo »javnega mnenja« spreminjajo v dejanje avtoritete in jo odevajo v navidezno »znanstveno auro« (Tönnies, cit. v Hardt in Splichal 2000: 169). Kljub videzu racionalnosti je ta princip delovanja globoko antiintelektualen.

Doxa et fama sta notranje prepleteni strategiji, ki v vzajemnem učinkovanju v prostoru, kjer ni *dejanske* ali zadostno kritične javne sfere (temveč obstajajo le njeni razpršeni sinhroni in diahroni zametki), predstavljata *edini* in protežirani način strukturiranja reprezentacijskega polja; na diskurzivni ravni to pomeni, da imamo opravka z *reificiranimi transfirmacijskimi diskurzi*, ki zagotavljajo nereflektirani kontinuum in skušajo iz »javnega«, pa tudi iz »občega mnenja« pregnati (vse) diskurzivne nastavke za transformacijsko, problemsko mišljenje (ta unifikacijski purizem, ki je v zadnjih desetih letih na pohodu s posebno zagnanostjo, obsega preganjanje dolgih stavkov, fobično odstranjevanje tujk iz visoko elaborirane govorice, izključevalno polariziranje analitičnega in poetičnega polja, neprimerne sintaksične okrajšave v lektorskih posegih, vernakularizacijske strategije, simbolno nasilje medijev idr.) .

Prvi objekt branja diskurzivnih reprezentacij preteklosti je, s Chartierovimi izrazi (1998/2002), »prepoznavanje meja, različnih glede na čase in kraje« med »diskurzom« in tem, kar bi lahko tu označili za »ne-diskurz«, t.j. ponavljalni diskurz dokse, »javnega mnenja«. Šele, ko rekognosciramo ta prvi teren, je mogoče iz njega izpeljati nadaljnje opredelitve posamičnih področij raziskovanja (analiza režimov zgodovinskosti; variranje kriterijev, ki so v posameznih obdobjih opredeljevali literarno selekcijo; dispozitivi, ki so tvorili repertoarje kanoničnih del; prisile trga, podjetništva, institucij ipd; *ibidem*). Ta posamična področja pa moramo opazovati v *razmikih* (Chartier 1998/2002), ki jih na eni strani zaježujejo družbene realnosti, na drugi pa diskurzivne reprezentacije, na eni strani stvarni zgodovinski pomeni, na drugi množične prilastitve teh pomenov, ki se dogajajo onkraj »demagoške prekinitve« in poganjajo »javno mnenje«.

Prav prek kratkega prikaza teh rezov in razmikov v pomenu ter dinamike v komunikacijskem razmerju (in vse to obstaja tudi v zamolčanosti, ignoranci in izrivanju, celo v monološkem dispozitivu, torej je vpisano tudi v konfiguracijo polja pozabe) med Vladimirjem Bartolom in Josipom Vidmarjem, smo označili nekatere »mnezične sledi«, ki so bile namenoma odrinjene v pozabo in ki so *prav s tem*, s svojo odsotnostjo v provincialni, samozadostni in šibko diferencirani skupnosti implantirale unificirano »javno mnenje« o t. im. kanoničnih, literarno pomembnih avtorjih in načelih / kriterijih literarnega kanona. Provincialna, verovajska determinanta je res neizprosna: ena sama oseba, politično uzurpirani *public opinion maker*, producent in generator transformacijskega diskurza, zadostuje za zaseg in prilastitev povsem nediferenciranega in nezadostno avtonomnega polja »javnosti«, kjer potekata (re)produkcija »javnega mnenja« in njeno prenikanje v širšo kategorijo »občega mnenja«.

Učinek te nekonsenzualno pridobljene diktature »mnenja«, ki pa je postalo konsenzualno za nazaj in ki se transponira, natančneje rečeno, se transformira preko diskurzivnih *topoi*, uvaja poseben tip legitimnosti oblasti, pri kateri mesta zaznamovalcev zasedajo nekompetentni uzurpatorji, ki si iščejo opor v »javnem mnenju«, ki ga sami generirajo in re-generirajo. Ta cirkularna, nekumulativna krivulja napotuje na koncept, ki ga imenujem *inverzija v objektivaciji*. Narava in stopnja inverzije v objektivaciji obenem določata stopnjo anomalije, oddaljenost od realnega, dozo sprevrženega v simbolni ekonomiji in v kolektivni memoriji, potemtakem tudi v »javnomnenskem« izročilu, ki ni produkt demokratičnega soočenja, temveč povsem avtoritarni zvarek.

7. Sklep

Z naslovom smo hoteli opozoriti na prepletenost izrečenega in mesta izrekanja, na stičišče med osebno politično ideologijo in kolektivno mentaliteto, ki jo izkoriščajo voditelji »javnega mnenja« ali »ljudski tribuni«. Naš namen ni bil preprosta enoznačna sopostavitev dveh avtorjev, Bartola in Vidmarja, ki sta navsezadnje *zgolj* nosilca različnih tipov diskurzov, temveč premik optike na samo diskurzivno reprezentacijsko raven, kjer lahko opazujemo transformacijske ali transformacijske markerje (gube, prelome, prereze itn.), ki nam pomagajo razumeti, kako je potekala involucija diskurzivnih praks v 20. stoletju na Slovenskem.

Bartol in Vidmar sta figuri, ki stojita vsaksebi in pripadata dvema različnima diskurzivnima serijama: *transformacijski* in *transformacijski*. Ti dve govorici, če za hip stopimo v drug konceptualni horizont, sta se na povsem drugačen način naslavljali in se še naslavljata na kritično »javnost«, o kateri je na Kranjskem, mimogrede, še vedno treba govoriti s pridržkom. Medtem ko skuša Bartol s svojim odprtim transformacijskim diskurzom nagovarjati simbolno potentnega, kritičnega in aktivnega bralca, pripadnika *Gesellschaft*, ki zmore miselno intervenirati v samo strukturo dela, se »ljudski tribun« in hkrati politični demagog Vidmar z avtoritarno hegemono gesto prek *vox populi* naslavlja hkrati na bralsko pasivno publiko in na politično nomenklaturo, ki jo prej določa *Gemeinschaft*. Prek travmatične recepcije Bartola v današnjih dneh lahko sklepamo, da je transformacijska paradigma še vedno prevladujoča in da je krog Vidmarjevih adeptov še dejaven.

Kroženje in modusi reprezentacij o Bartolu dobro ustrezajo Prebensenovi shemi petih stopenj, ki smo jo navedli na začetku članka: v poznih dvajsetih letih se je pojavil problem, imenovan »Bartol«, s katerim je »javno mnenje« dobilo svojo kost, novo »javnomenenjsko« *iniciativo, zbeganost*. Zavračanja njegovih prispevkov v revijah so trajala do ustanovitve institucije, *Modre ptice*, kjer je našel zavetje in mir za ustvarjanje, *kristalizacija* »javnega mnenja« se je zgodila, ko so se »primarne skupine«, med njimi je zagotovo iniciativna tista, ki jo lahko opredelimo kot krog Vidmarjev somišljenikov (ljudje okoli *Sodobnosti*) in kasneje adeptov, opredelila *contra* Bartolu, kar je – v nediverzificiranem provincialnem prostoru – rezultiralo v samodejnih se *odločitvah* za negativno percepcijo avtorja; tem odločitvam danes kot »občim mestom« lahko sledimo v različnih podatkovnih korpusih (nekaž smo jih nakazali v pričujočem članku). In *unifikacija*? Se bo s formiranjem novih struktur, kot meni Prebensen, »problem« Bartol res dovolil brez preostanka asimilirati?

Josip Vidmar, po izročilu »vodilni« slovenski literarnokritični ideolog, je s svojim delovanjem stopal v učinkovito menjalno razmerje: vnovčil je kolektivno *dokso* in v zameno dobil mesto v tedanji lokalni *fami*. Vladimir Bartol je odrinil kolektivno *dokso*, jo v delih skušal objektivirati in to je bil postopek, ki mu je vrnil posmrtno, mednarodno, nič manj kolektivno *famo*.

Oblastni, ponavljalni verovanjski diskurz, ki svojo moč črpa iz populizma in etabliranih struktur in ki re-generira *common sense* in skrbi za »javnomenenjsko« naturalizacijo, za njeno vertikalno pronicanje navzdol in v širino, v »obče mnenje«, je v skupnosti bržčas družbeno neodpravljljiv fenomen. Prav zato je toliko bolj pomembno iskati individualne in manjšinske nosilce transformacijskih diskurzivnih formacij, ki so (bili) zaradi različnih selekcijskih in homogenizacijskih razlogov odrinjeni, podvrženi nevzdržni subjektivaciji in objektivaciji, in jih skušati postaviti na vidno mesto v oblikujoči se javni sferi. A seveda ne zaradi zunanjih prisil (ponatisov, prevodov v številne jezike ali celo zaradi senzacionalističnih zunanjih dogodkov, kakor v zadnjem letu pri Bartolu), temveč zaradi tega, ker je to strukturno izredno pomembno in ker, kakor vemo, vseeno drži: *he/she who's convinced against his will / Is of the same opinion still*.

Zahvala

Hvala Dragu B. Rotarju za številne diskusije v zadnjih dveh letih, ki so pomagale izostriti mnoge od mojih misli, pa tudi Antonu Krambergerju za skrbno branje in sugestijo v opombi 21.

Opombe

1. Ta ločitev bo, v specifični »javnomenenjski« problematiki bralce, ki so bolje situirani od avtorice, nemara spomnila na več podobnih poskusov diferenciranja, ki pa niso povsem enake narave (*public opinion / opinion of the public* : Tönnies po Löblu, cf. po Hardt in Splichal 2000: 65; glej tudi Splichal 1997, Padioleau 1981 idr.). Mislim, da je minimalno razlikovanje, ki ga je potrebno upoštevati, naslednje: niansirano (ne povsem zvezno) razlikovanje med

»javnim mnenjem« (*public opinion, opinion publique*) in »občim mnenjem« (*common opinion, opinion commune*). Pojemov ne postavljam v opozicijo, želim pa opozoriti na različna pojmovna težišča. Prvemu je inherenten pojem »javnosti«, torej nekega specifičnega strukturiranega prostora, znotraj katerega se skupinsko »javno mnenje«, kot konsenzualna racionalnost, šele lahko umesti in v katerem je recepcijske točke nemara lažje opazovati (transmisije informacij in izjavljalne pozicije so kolikor toliko transparentne). Drugi pojem suponira »občnost« (tudi »večinskost«, »populizem«), ki meri na disperzno, poljubno razširjenost prek različnih šibkeje strukturiranih prostorov oz. skupnosti, in nima tako transparentne transmisije kakor »javno mnenje«.

2. Mnenje si sicer, kakor tudi stališče, nadene formo izjave, vendar menim, da je vseeno potrebno razlikovati med obema pojmom. Stališče je kompleksnejša oblika, ki suponira pertinenten skupek razmišljanj, urejenih po principu logične koherence in seveda angažiranega nosilca. Brez stališča (pozicioniranja) je produkcija teorije nemogoča (ali pa gre v najboljšem primeru zgolj za dokaj neodgovorno kompilacijo »javnih« »mnenj« oz. stališč). »Javno mnenje«, katerega nosilec je vselej skupina, pa ni obvezujoče, ni zahtevna formacija, je rezultat odziva na ravni pripadnosti skupini, na ravni interpretacij, ne pa tudi angažmaja. Je skratka »mokra cunja« in najboljše živi v okolju popolne neodgovornosti.
3. Zmotno je misliti, da je zanimanje za »javno mnenje« kaka izrazito sodobna tema. Krajše in daljše snope tematik, fragmente ali traktate o govoricah, »javnem mnenju«, doksi, o učinkovanju retoričnih prijemov ipd. najdemo domala pri vseh tistih avtorjih iz svetovne zakladnice producentov diskurza, ki so imeli moč preseči *relativni pogoj zorne točke* (R. Juarroz), ki poganja prenašanje in uveljavljanje mnenj. Podbevšek, Kogoj in Bartol med slovenskimi ustvarjalci zagotovo sodijo med osebnosti, ki so transgredirale »javno mnenje«. O tem pričajo naslednje izjave: »Proti reakciji, ki tako bujno cvete, kot še nikoli, sem započel boj in ga bom izvojeval kljub vsem intrigam za mojim hrbtom« (Anton Podbevšek; »Izjava«, v: *Jutro*, št. 5, str. 3; cit. po: Šalamun-Biedrzycka 1994: 53); »Kaj je mnenje? Tako je vsakokrat vprašal. Ta in ta trdi, da je takega mnenja. Mnenja ima o vsem, tudi o stvareh, o katerih ne ve in ne razume ničesar. Skratka, mnenje ni osnovano na ničemer. To je čist, brezumen, aroganten nič. Mnenje imaš o vsem, o čemer nimaš nobenega pojma in o čemer nisi nikoli resno razmišljal« (Marij Kogoj; cit. po: Vidmar 1979: 58); »Od začrtane poti me ne more spraviti nič niti za eno samo pičico na i« in »... Plebiscit občinstva. (Nezanesljivo. Danes: Hozanna, jutri: Križaj ga.)« (Vladimir Bartol; cit. po: Dolgan 2001: 213 in Bartol 2001: 248).

Vednost o nestabilnosti in manipulabilnosti »javnega mnenja«, o distribucijskih strategijah govoric in njihovih učinkih, je precej stara; vse od Homerja, ki v *Odiseji* (XXI: 323) pravi: »Pač pa se bojimo čenč, opravljanja moških in ženskih, ...«, prek Hezioda, Evripida, Aristofana idr., pa preko srednjeveških oratorjev ter retorikov in do Machiavellija, Lockeja, Rousseauja, Kanta idr., da o težavah »inovatorjev« z »javnim mnenjem« sploh ne govorimo. Za ilustracijo navedimo le del Champfleuryjevega pisma George Sand (sredi 19. stoletja), v katerem se avtor gromko znaša nad »javnim mnenjem« in govoricami, spletenimi okoli Courbetove likovne produkcije: »Toda vi, gospa, veste bolje od kogarkoli, kako nenavadno mesto je Pariz, kar zadeva mnenja in diskusije. Najinteligentnejša dežela Evrope nujno zajema največ nesposobnosti, s polovično, tretjinsko, četrtinsko inteligenco; pa moramo profanirati to lepo ime in vanj odevati te uboge blebetače, te nergaške bedake, te nesrečneže, ki živijo od govoric (fr. *gazette*: časnik za ceno ene *gazette* - pogrošen časopis, pa tudi oseba, ki prenaša čenče – op. avt.), te radovedneže, ki se vtihotapijo povsod, te nesramneže, pri katerih trepetamo, da jih bomo videli govoriti, to vrsto pisunov, ki so se pognali v humanistiko (*lettres*) zaradi bede ali zaradi lenobe, to drhal nekoristnih ljudi, ki presoja, rezonira, ploska, ugovarja, hvali, laska, kritizira brez prepričanja, ki ni množica, ki pa si pravi množica ... Z desetimi inteligentnimi osebami bi lahko do konca izpraznili vprašanje *realizma*; s to *plebs* nevednežev,

ljubosumnežev, nezmožnežev, kritikov prihajajo zgolj besede« (v: Jean-Louis Ferrier, *Un Enterrement à Ornans. Anatomie d'un chef-d'œuvre*, Paris, Denoël – Gonthier, 1980, str. 62-77).

Res pa je, da se tematika kot objekt univerzitetnih, sprva predvsem socialnopsiholoških in empiričnih socioloških (cf. Ozouf 1974, Padioleau 1981, Splichal 1997, Hardt in Splichal 2000), pa tudi zgodovinskih in zgodovinskoantropoloških raziskav (cf. Baker 1987, Prebensen 1993, Darnton 2000 in 2001) pojavi šele relativno pozno. A nemara celo ne tako pozno kakor smo včasih pripravljeni verjeti; ob prebiranju revije *Modra ptica* (tudi MP), ki jo v članku analiziramo, sem naletela na omembo pariškega doktorata srbskega literarnega zgodovinarja, kritika in kulturnika Jovana Skerlića (1877-1914) iz leta 1901 z naslovom »L'opinion publique en France d'après la poésie politique et sociale de 1830 à 1848« (MP 1938-1939, letn. 10, št. 7: 216-222). Disertacija bržčas predpostavlja že strukturirano polje študij v francoskem akademskem svetu.

4. *Diskurzivna formacija* je tista formacija izjav in njihovih razmerij, ki napotuje na določen regularen sistem disperzije med objekti, tipi izjavljanja, pojmi in tematskimi izbirami. *Izjava*, ki je elementarna enota diskurzivnih formacij, je dogodek, ki ga ne jezik ne pomen ne moreta povsem izčrpati (Foucault 1969/2001: 34ss).
5. Sama se v zadnjem desetletju prek analize različnih diskurzivnih formacij ukvarjam s konstrukcijo, recepcijo in transmisijo kolektivne memorije (bolje kolektivnih memorij) in z modifikacijami konceptualnega polja, katerega osnovne poteze je v času pred drugo svetovno vojno pionirsko začrtal francoski filozof, pravnik in sociolog Maurice Halbwachs (več o njem Kramberger 2001). Omenimo še to, da ni prav nič nenavadno, če francoskega doktorja filozofije, prava in sociologije, Mauricea Halbwachsa, ki je življenje posvetil konceptualizaciji kolektivne memorije, leta 1930 najdemo kot gostujočega profesorja na University of Chicago, kjer so se tedaj in kasneje oblikovale temeljne študije iz socialne oz. urbane družbene morfologije. Raziskovalno in primerjalno zanimivo bi bilo tudi branje dveh sodobnikov, Mauricea Halbwachsa (kolektivna memorija) in Ferdinanda Tönniesa (»javno mnenje«). Polje kolektivne memorije, zdi se, v nekaterih rudimentarnih aspektih spominja na dispozitiv »javnega mnenja«. Seveda to domnevno konfiguracijsko prešitje dveh raziskovalnih polj konceptualnih zagat ne rešuje, je pa treba nanje opozarjati ali se nemara celo lotiti podrobnejšega katalogiziranja razlik. Poskusimo v tej smeri, brez pretenzij, da bi nas to razmišljanje *ad hoc* lahko kam pripeljalo: družbena memorija skupine, kolektiva ali skupnosti ni »naravna« danost, temveč kontinuiran in konvencionalen niz reprezentacij, bodisi vizualnih, gestualnih, ritualnih, bodisi diskurzivnih, ki jih skupnost generira in jih kot identifikacijske opore ponuja svojim pripadnikom (cf. Halbwachs orig. 1968/ slov. prev. 2001, Fabietti in Matera 1999, Kramberger 2001). Mnenje, zdi se, ne sodi ne v isto fenomensko paradigmo in ne na isti spoznavni nivo kakor memorija. Mnenja so takojšnji finalni izdelki, so produkti (ne proces), kolikor so videti ločeni od procesa produkcije (zato lahko vstopajo v manipulacijska razmerja). Verjetno zrele stratificirane civilne družbe z razgibanim kritičnim potencialom, v primerjavi z nediverzificiranimi družbami s šibko oblikovano javno sfero, zaznamuje ravno večja proporcionalna razdalja med obema pojmom. *In extremis*: če je kolektivna memorija neke skupnosti reprezentacijsko povsem izenačena z nivojem »javnega mnenja«, je to zagotovo znamenje, da je družba neavtonomna, nediferencirana in brez stika s konkretno stvarnostjo. »Javno mnenje« za svoje aktualiziranje ne izčrpa kolektivne memorije, medtem ko kolektivna memorija poleg mnenj vsebuje še druge kategorije: stališča, verovanja, prepričanja ipd.
6. Prebensen (1998) govori o *primarnih skupinah*, ki kolektivizirajo mnenje, ki so pri procesu oblikovanja in distribucije mnenj odločilne, in ki iz ozadja nadzorujejo in filtrirajo medijsko amplifikacijo (mediji so po Prebensenu sekundarni glasniki mnenj, *porte-parole*, ki ne kreirajo mnenja, temveč ga pomagajo lansirati v javnost).

7. Najlepši primer v zadnjem času, ki je šel skozi vse omenjene faze, je pojav in »javnomnenjska« opredelitev pojava estradne glasbene skupine *Sestre*.
8. Založba *Modra ptica* je bila ustanovljena leta 1929 s finančno podporo veletrgovca Jelačina. Z urednikom Janezom Žagarjem, z razvejano mrežo prek 5000 članov (!) in z obsežnim, sistematičnim programom prevodov iz svetovnega leposlovja, je pomenila burno spremembo in povečanje aktivnosti v slovenskem založništvu. O dramljenju »dvomov, zdvajanja in pomislekov o upravičenosti sistematičnega prevajanja tujih del v času, ko je domača knjižna produkcija malenkostna« je – tudi v smislu difuzije negativnega »javnega mnenja« – vredno prebrati članek Stanka Lebna v prvi številki Sodobnosti (letn. I, št. 1, str. 38-41). *Modra ptica* je revija z visokim oblikovnim (oblikovalec: Ivo Spinčič) in vsebinskim kriterijem, intelektualno zanimiva (sledov antiintelektualizma je bistveno manj kakor v drugih tedanjih revijah), živahno spremlja aktualno mednarodno diskusijo in literarno produkcijo ter tuje kulturne in literarne revije (predvsem francoske, nemške in angleške).
9. Podbevšku so pri tem večstopenjskem procesu degradiranja in razširjanja negativnega »javnega mnenja« skušali podtakniti celo to, da se je polastil tujih pesmi, da je okradel svojega kolega Cvelbarja. Glej: Šalamun-Biedrzycka 1972 in 1994: 44ss in posebno op. 27; tudi Bartol 1952 oz. 1993.
10. Bartol je v *Modri ptici* objavil nekatere od svojih najbolj lucidnih, metodičnih in argumentacijsko skrbno premišljenih kritik. Med drugim kritiko filozofije Franceta Vebra (MP 1929-1930, letn. I, št. 6 in 7 – ob izidu knjige *Filozofija. Načelni nauk o človeku in njegovem mestu v stvarstvu*, Jugoslovanska tiskarna), Alfreda Šerka (MP 1933-1934, letn. 5, št. 11 in 12 – ob izidu knjige *O psihoanalizi*, Tiskovna zadruga). Intelektualno pertinentni in suvereni so tudi članki Milene Mohoričeve.
11. Proces proti literatu Matjažu Pikalu izhaja iz enake imaginarne strukturacije, ki ima »neodpravljljive« težave pri korespondiranju z realnostjo, kar pomeni hudo motnjo v redu simbolnega, in je zato v hlastanju po manjkajočem registru, po stiku z »realnim«, ki šele omogoča aktivno življenje in sploh kreativno in kritično interveniranje, da bi vzpostavila ravnotežje v anormalnem »simbolnem«, pripravljena jemati »krvavo« zares popolnoma artifično pokrajino. Konstruirana, skrajno stereotipizirana imaginarna pokrajina predstavlja fantazmatski *ersatz* realnega, zato je v tej izkrivljeni percepciji »neoskrunljiva«. Vsakršen neposreden in celo posreden poseg vanjo, je berljiv kakor frontalen napad.
12. Kako močan in strnjen je bil odpor proti Bartolu, povejo naslednje vrstice: »Desanka Maksimović n.pr., ki se je bila pred leti v par primerih zelo potegovala zame, je sama rekla, da je kakor zakleto in da nima smisla, da mi še pomaga, češ da se ji z ozirom name vse ponesreči« (Bartol v pismu Božidarju Borku, po: Dolgan, 2001: 213).
13. Zanimiv je Vidmarjev uvodni tekst v prvi zvezek *Enciklopedije Slovenije* (vol. I, A-Ca, 1987). Med drugim piše: »Zamisel Enciklopedije Slovenije se mi zdi izredno važna. To svojo sodbo sem si utemeljil takole: Enciklopedija naj bi vsebovala čim več podatkov in informacij o vsej slovenski preteklosti in sedanjosti ... Bila bi za nas in za druge zapis o vseh bistvenih dejstvih v zgodbah Slovencev, hkrati pa tudi zgodovinski pregled in kritična ocena naše misli. In vse to v strnjeni, leksikalni obliki ... Vse v nji naj bi bilo zasnovano po enotni znanstveni metodi, in to na temeljih historičnega materializma, ki naj bi se ravno v tej publikaciji na žalost skoraj prvič pri nas uveljavil v osnovni obsežnega in izredno informativnega dela. Ideja tega znanstvenega nazora in njegove metode naj bi bile prisotne povsod, s čimer bi postala močan faktor v vzgoji naše socialistične misli. S tema naj bi enciklopedija segala v sedanjost in bodočnost ter zanjo v slehernem bralcu in v širni javnosti pripravljala pot. Končni smisel tako zasnovane in uresničene enciklopedije bi bilo obujanje vednosti Slovencev o lastni preteklosti ... obujanje prave, moderne socialistične narodne zavesti

med njimi ... taka enciklopedija ne bi bila samo bogat vir informacij, marveč bi bila tudi dragocena vzgojna knjiga ...«

14. Po 11. septembru 2001, ko je pri francoski založbi Phébus promptno izšel ponatis *Alamuta* (tedaj sem bila na študijskem bivanju v Parizu), so bile mnoge izložbe posvečene tej knjigi. Ovit okoli platnic, je rdeč oglaševalski slogan, na katerem je pisalo »Neuf siècles avant BEN LADEN«, pritegoval pozornost. Ponatis, umetno izzvan z zunanjim dogodkom, je pri oddaljenih Slovencih (isti francoski ponatis se je pojavil z okoli polletno zamudo tudi na policah ljubljanskega Konzorcija), ki pri recepciji sporočil običajno ne razumejo ne artikulacijske ravni in ne konteksta, ampak si jih udomačijo, priličijo, pospešil val zanimanja za avtorja, ki ga več predhodnih ponatisov in prevodov v tuje jezike v dolgem obdobju očitno ni zmoglo sprožiti (od senzacije in slogana do slovenske maturitetne literarne komisije je očitno manj kakor korak; in tudi to je posreden dokaz neavtonomnosti literarnokritičkega polja, odvisnega od hegemonije, tržno-odjemalske in »javnomnensko« dirigirane logike).
15. Naslovi in podnaslovi člankov, zastavitve diskusij in sintagme v tekstih na deklarativni ravni prav lepo pričajo o tem. Navedimo nekaj ekscesnih primerov, ki reprezentirajo in nadalje polarizirajo recepcijo: »Vladimir Bartol: »Milestone« ali postmodernistična optična prevara« (Dovič 1996: 26), »Da pisanju V.B. spričo nespregledljive protislovnosti manjka tista brezhibna harmonija, zaradi katere na prvi pogled prepoznamo nesmrtna umetniška dela, je očitno« (Virk 1989: 160), »tista bartolovska protislovnost, ki mu danes zagotavlja že kar škandalozno popularnost« (! *Ibidem*: 162), »pač pa je to umetniški žar, ki ga lahko najdemo pri vsakem odstopajočem posamezniku, fanatični osebnosti, ki je zaverovana zgolj v svoj artistski instinkt ...« (Novak 1992), »vzemi Wagnerju to nemško zvokovno bombardiranje, odmisli Webernovo grozljivo disharmoničnost, dodaj Mahlerju tračarsko (bojda se je največ tračalo prav na secesijskem Dunaju) in barvito psihološičnost in dobil boš – Bartola! Ta je res od vsakogar nekaj pobral in umetelno zmiksals ...« (*Ibidem*) etc. etc.

Vsem razpravam je lastna ambivalenca, neodgovornost in nekakšen *tremendus* pred pozitivno opredelitvijo (ta bi seveda pomenila vdor refleksije v niz napačnih preteklih odločitev, ki pa jih etabilirani možje niso sposobni videti kakor nezrele in neodgovorne). Seveda je sama zastavitev napačna: ne gre za pozitivno oz. negativno konotacijo, temveč za sposobnost argumentiranega osvetljevanja diskurzivne konfiguracije, ki ostaja povsem zunaj gornje zastavitve.

16. Seveda ne govorim o »absolutnem novumu«. V isti seriji ali vsaj v njeni bližini, vidimo tudi druge avtorje 20. stoletja: Kosovela, Podbevška, Mencingerja idr. Verjetno pa je med vsemi akumulacija znanja, tj. potentnost simbolnega kapitala, ki je na različnih terenih vselej sposoben aktivacije svojega potenciala v diskurzivnem polju, ravno pri Bartolu najvišja.
17. Kontinuiran proces posredovanja specifičnih statističnih distribucij in frekvenc, ki »odlepljene« od zunanje stvarnosti, same vzpostavljajo lastno realnost, ni nevtralen proces. Ta sekundarna (ponotranjena) reprezentacijska realnost, ki v družbah z zgodovinsko povzročeno slabo dovzetnostjo za stvarnost, s slabim pretokom kritičnih informacij in z nezadostno direfenciarno *javnostjo / Öffentlichkeit* (Habermas 1962 in 1995/1987), lahko celo (dokaj neopazno) povsem nadomestijo konkretno realnost in odpravijo vsakršno referencialnost, ki bi tako sklenjeno realnost utegnili ogroziti (kranjsko-slovenski primer očitno sodi prav v to drugo kategorijo). Prepričani smo, da je za odpravljanje te nevarnosti potrebno vselej kontekstualizirati empirične podatke, jih uravnovešati oz. pripenjati na vsebinske analize.
18. Za razumevanje potrebnosti konceptualne razlike med *mémoire collective* (slov. kolektivna memorija) in *souvenir* (spomin) glej Kramberger (2001); za družbene učinke vulgariziranih prevodov tudi Bourdieu (2001). Za nazoren primer »javnomnenskega« vdora v domnevno avtonomno znanstveno polje pa naslednje: naslov prevedene Halbwachsove knjige *Kolektivna*

memorija je bil brez vednosti in konzultacije s prevajalcem in avtorico spremne besede s strani urednice in založnice spremenjen v *Kolektivni spomin*.

19. Nismo pa tako zelo prepričani, da tudi v »občem mnenju«: Bartola »se je« bralo tudi, ko v šolskem čtivu ni bil prisoten (to lahko mirno rečem vsaj za svojo generacijo). Zakaj je bil, če je res bil, populistični transfer tu neuspešen, je novo zanimivo vprašanje.
20. Glej Kramberger 2002. Koncept *inverzije v objektivaciji* meri na anomalijo v objektivaciji (in tudi subjektivaciji) ter zajema mehanizme, ki jih simbolno šibka provincialna oblast, ki se je hipoma in brez globljih transformacij spremenila v državno, izvaja, da bi ohranila svojo strukturnooblastno pozicijo.
21. V bistvu lahko, s predstavo o hiperkompleksnih plasteh diskurza, ki jih sistematično opazujemo in odstiramo, pojmujeemo transformacijski diskurz kot "odvod" transformacijskega diskurza po zgodovinskem, transformacijskem času: ko odvajamo dovolj dolgo (pač odvisno od tega, kolikor zgodovinsko ločljivih plasti časa imamo v gradivu za odstreti), ostane na analitskem cedilu le gola struktura oblasti v prvotni obliki, torej v tisti izvorni transformacijski obliki, ki je nekoč v preteklosti pričela delovati s ciljem, da zaustavi transformacijski čas oziroma odpravi možnosti za uvajanje bistvenih sprememb v diskurzivnih odnosih (preblisk iz pogovora med A. K. in T. K.; prim. podobno še pri Foucaultu).
22. V Bartolovi avtobiografiji (2001: 62) med drugim izvemo, da je odraščal v družini, ki je bila prenašanju mnenj in govoric nenaklonjena. Njegov oče je »sovražil sleherno obliko opravljanja in tudi klepetanja. "Trača" ni poznal in ga tudi ni poslušal«. In tudi »mami sta bila obrekovanje in opravljanje tuja«. Pri tem je bila »mama neizrečeno občutljiva za mnenje drugih«, »oče pa je bil do sodbe ljudi povsem ravnodušen«.
23. Skrajno zanimivo je, da imenuje Josip Vidmar Marija Kogoja svojega »prebuditelja«, »... njegova neugnana energija, zlasti umska, ki je skušala prodreti v vsa vprašanja življenja in umetnosti, je prebudila tudi mojo. V družbi z njim sem se predramil dokončno«, pravi, in menda mu je prav Kogoj svetoval, naj napiše svojo prvo kritiko (Župančičeve Veronike Deseniške), ki je Vidmarja izbruhnila na buren začetek kritiške poti. Vidmar si torej nabira izkušnje pri svojih strukturnih »nasprotnikih«, jih postavlja na mesto *maîtres*, da bi nevtraliziral in nadziral potencialna nasprotja, učinke njihove notranje (artikulacijske in transformacijske) moči. Ne more pa si resnično prilastiti nivoja in pokrajine govorice oz. diskurza, ki jima ne pripada, precizneje rečeno: ki jima njegov diskurz ne pripada (ta razlika je dobro vidna v izjavah Kogoja in Vidmarja okoli »javnega mnenja«). Tako mu ostane le, da se »falsifikatorsko« umešča v njihovo seriacijo (prazna referencialnost). Sicer pa je ta falsificirana pripadnost in zunanja priličenost seriji, ki politično ambicioznim pomeni le orodje za dostop do oblasti, strukturna značilnost demagoške strategije in transformacijskega diskurza.
24. To pretesno bližino, prav v Vidmarjevem primeru, zazna že Marjan Rožanc, ko pravi, da je na Slovenskem »tragično to«, da je »Vidmar, ki ni napisal nič ... razen nekaj kulturno-političnih stališč in manipulativnih opredelitev«, in ki je v širšem merilu evropskega prostora zgolj »pastir«, sploh lahko *diskurzivno*, torej na ravni reprezentacij, »prisotnejši od Lojzeta Kovačiča« (*Intervju...1997*: 62).

Viri oz. gradivo

Celoten korpus revije *Modra ptica* (tudi MP; 12 letnikov med letoma 1929-1941)

Bartol, Vladimir (1935), *Al Araf*, Založba Modra ptica, Ljubljana.

- (1932), *Lopez*. Drama v treh dejanjih (dvanajstih slikah), Ljubljana.

- (1938), *Alamut*, Založba Modra ptica, Ljubljana.

- (1952 in 1993), »H »Kritikam« Josipa Vidmarja«, v: *Razgledi*, letn. VII, Trst, 1952 (v štirih nadaljevanjih: št. 3, str. 171-178; št. 5, str. 219-225; št. 6, str. 268-280 in št. 7-8, str. 360-369). Ponatis v: *Zakrinkani trubadur. Izbrani članki in eseji*, Slovenska matica v Ljubljani, 1993, str. 207-247.
- (1958), »Opombe k drugi izdaji Alamuta«, v: *Alamut* (tudi v ponatisu leta 2001, Založba Sanje, Ljubljana).
- (2001), *Mladost pri Svetem Ivanu*, ZTT EST Trst.
- Vidmar, Josip (1933), »Duhovna služba narodu«, v: *Sodobnost*, letn. I, št. 1, str. 15-20.
- (1951), *Literarne kritike*, DZS, Ljubljana.
- (1962), *Drobni eseji*, Založba Obzorja, Maribor.
- (1968), *Dnevnik*, Mladinska knjiga, Ljubljana.
- (1979), *Obrazi*, DZS, Ljubljana.
- Bajt, Drago (1993), »Publicistika Vladimirja Bartola«, v: *Zakrinkani trubadur. Izbrani članki in eseji*, Slovenska matica v Ljubljani, 1993, str. 343-350.
- Dolgan, Marjan (ur., 2001), *Pisma slovenskih književnikov o književnosti*, Mladinska knjiga, Ljubljana (v knjigi so tri Bartolova pisma: Josipu Tominšku, Božidarju Borku in Josipu Vidmarju).
- Donat, Peter (1936), »Pripombe k Bartolovem "Al Arafu"«, v: *Dom in svet*, št. 7-8, 1936, str. 430-436.
- Dovič, Marijan (1996), »Vladimir Bartol: »Milestone« ali postmodernistična optična prevara«, v: *Dialogi*, XXXII. letnik, št. 7-8, str. 26-38.
- Enciklopedija Slovenije*, Mladinska knjiga, Ljubljana:
- (1987), 1, A–Ca, geslo Bartol, Vladimir, str. 200-201.
- (1993), 7, Marin–Nos, geslo *Modra ptica*, str. 203-204.
- (1998), 12, Slovenska n–Sz, geslo *Sodobnost*, str. 140.
- (2000), 14, U–We, geslo Vidmar, Josip, str. 230-231.
- Intervju z Marjanom Rožancem na Gerbičevi 51a, leta 1985* (moderatorica Manca Košir), objavljeno 1997 v: *Apokalipsa*, 18-19, str. 30-76.
- Kermauner, Taras (1974), »Vladimir Bartol, predhodnik današnje slovenske moderne literature«, v: Vladimir Bartol, *Demon in Eros*, Ljubljana.
- Kolerič, Tončka (1974), *Bibliografija del Vladimirja Bartola*, v: Jadranski koledar, str. 105-128 (763 enot).
- Kos, Janko (1989), *Književnost. Učbenik literarne zgodovine in teorije*, Založba Obzorja, Maribor.
- Novak, Luka (1992), »Bartoleske«, v: Vladimir Bartol, *Novele I.*, Amalietti, Ljubljana.
- Virk, Tomo (1989), »Vladimir Bartol, Med idilo in grozo, Aleph, Ljubljana, 1988« (recenzija), v: *Literatura*, letn. I, št. 1, 1989, str. 160-162.
- Zgodovina Slovencev* (1979), Cankarjeva založba, Ljubljana.

Literatura

- Accati, Luisa (1998), *Il mostro e la bella. Padre e madre nell'educazione cattolica dei sentimenti*, Raffaello Cortina Editore, Milano, 1998 (v slovenskem prevodu Irene Prosenc, Luisa Accati, *Pošast in lepota. Oče in mati v katoliški vzgoji čustev*, Studia humanitatis, Ljubljana, 2001).

- Augé, Marc (1998), *Les formes de l'oubli*, Éditions Payot & Rivages, Pariz.
- Baker, Keith Michael (1987), »Politique et opinion publique sous l'Ancien régime«, v: *Annales ESC*, januar-februar 1987, no. 1, str. 41-71.
- Barthes, Roland (1964), »Éléments de sémiologie«, v: *Communications*, no. 4, cit. d'après *Le degré zéro de l'écriture, suivi de Éléments de sémiologie*, Éditions Gonthier, Paris, pp. 85-172 (v slovenskem prevodu Zoje Skušek-Močnik, »Elementi semiologije«, v: Roland Barthes, *Retorika starih. Elementi semiologije*, Studia humanitatis, Ljubljana, 1990).
- (1970), »L'ancienne rhétorique«, *Communications*, no. 16, (v slovenskem prevodu Rastka Močnika, »Retorika starih«, v: Roland Barthes, *Retorika starih. Elementi semiologije*, Studia humanitatis, Ljubljana, 1990).
- (1975), *Roland Barthes par Roland Barthes*, Éditions du Seuil, Pariz (izbrani odlomki v slovenskem prevodu Taje Kramberger in Draga B. Rotarja, »Roland Barthes o Rolandu Barthesu«, v: *Monitor ISH*, letn. IV, št. 1-4, december 2002).
- Bourdieu, Pierre (1973), »L'opinion publique n'existe pas«, v: *Les Temps modernes*, januar 1973, str. 1292-1309.
- (1977), »Questions de politique«, v: *Actes de la recherche en sciences sociales*, september 1977, št. 16, str. 55-89.
- (1980), *Le sens pratique*, Éditions de Minuit, Pariz (v slovenskem prevodu Jelke Kernev Štrajn, *Praktični čut I in II*, Studia humanitatis, Ljubljana, 2002).
- (1996), *Sur la télévision*, Éditions Raisons d'agir, Pariz (v slovenskem prevodu Agate Šega: *Na televiziji*, Krtina (Krt), Ljubljana, 2001).
- (2001), *Science de la science et réflexivité*, (v slovenskem prevodu Draga B. Rotarja, *Znanost o znanosti in refleksivnost*, 2003, tipkopis za knjigo).
- Canguilhem, Georges (1987), »Kaj je znanstvena ideologija?« (v prevodu Tomaža Erzarja, v: *Vestnik IMŠ*, št. 2, str. 9-16).
- Certeau, Michel de (1990), *L'invention du quotidien. 1. Arts de faire*, Gallimard, Pariz, 1990 (XII. poglavje: »Branje: divji lov« v slovenskem prevodu Taje Kramberger - v: *Monitor ISH*, letn. IV, št. 1-4, december 2002).
- Chartier, Roger in Roche, Daniel (1974), : »Le livre. Un changement de perspective«, v: *Faire de l'histoire III: Nouveaux objets* (Jacques Le Goff in Pierre Nora eds.), Gallimard, Folio Histoire, Pariz, str. 156-184.
- Chartier, Roger (1998), »Critique textuelle et histoire culturelle. Le texte et la voix, XVIe - XVIIIe siècles«, en *Au bord de la falaise. L'histoire entre certitude et inquiétude*, Paris, Albin Michel, pp. 269-287 (v slovenskem prevodu Draga B. Rotarja, Roger Chartier, »Tekstna kritika in kulturna zgodovina. Tekst in glas, XVI.-XVIII. stoletje«, v: *Monitor ISH*, letn. IV, št. 1-4, december 2002).
- Chevalier, Jean-Claude (1974), »La langue. Linguistique et histoire«, v: *Faire de l'histoire III: Nouveaux objets* (Jacques Le Goff in Pierre Nora eds.), Gallimard, Folio Histoire, Pariz, str. 130-155.
- Darnton, Robert (2000), »An Early Information Society: News and the Media in Eighteenth-Century Paris«, v: *The American Historical Review*, vol. 105, no. 1, February 2000.
- (2001), *Public Opinion and Communication Networks in Eighteenth-Century Paris*, University of Greifswald (objavljeno tudi na spletni strani <http://www.indiana.edu/~ahr/darnton/pocn/>).

- Fabietti, Ugo in Matera, Vincenzo (1999), *Memoria e identità. Simboli e strategie del ricordo*, Meltemi editore, Roma.
- Fabre, Daniel (1996), «Le Symbolique, brève histoire d'un objet», in *Une école pour les sciences sociales. De la VIe section à l'École des Hautes Études en Sciences Sociales*, Les Éditions du CERF, EHESS, Pariz, str. 229-250.
- Foucault, Michel (1968), «Réponse au Cercle d'épistémologie», in *Cahiers pour l'Analyse (Généalogie des sciences)*, no. 9, str. 9-40 (v slovenskem prevodu Draga B. Rotarja, Michel Foucault, »Odgovor epistemološkemu krožku«, v: *Problemi*, letn. XXXIX, št. 3-4, 2001, str. 77-118).
- (1969), *L'archéologie du savoir*, Éditions Gallimard, Pariz (v slovenskem prevodu Uroša Grilca: *Arheologija vednosti*, Studia humanitatis, Ljubljana, 2001).
- Habermas, Jürgen (1995), *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Burgeois Society*, Cambridge, MIT Press (prva izdaja 1962; v slovenskem prevodu Iva Štandekerja, Jürgen Habermas, *Strukturne spremembe javnosti*, Studia humanitatis, 1989).
- Halbwachs, Maurice (1968), *La mémoire collective*, PUF, Pariz (v slovenskem prevodu Draga B. Rotarja, *Kolektivni spomin*, Studia humanitatis, Ljubljana, 2001).
- Hartog, François in Lenclud, Gérard (1993), «Régimes d'historicité», v: *L'État des lieux en sciences sociales* (urednika Alexandre Dutu in Norbert Dodille), L'Harmattan, Pariz.
- Jodelet, Denise (1989), «Représentations sociales: un domaine en expansion», v: *Les représentations sociales* (ur. Denise Jodelet), PUF, Pariz, str. 31-61.
- Kramberger, Taja (2001), »Maurice Halbwachs in družbeni okvir kolektivne memorije«, v: *Kolektivni spomin*, Studia humanitatis, Ljubljana, 2001, str. 211-258.
- (2002), »Inversion dans l'objectivation. Le mouvement régressif d'une culture provinciale faisant office de la culture nationale (I. del)« v: *Monitor ISH*, vol. IV, no. 1-4.
- (2003), *Transfirmacije provincialne memorije. Kontinuitete in diskontinuitete v slovenski literarni topografiji* (Cankar z Aleševcem), tipkopis doktorske disertacije.
- Kuhn, Thomas S. (1962), *The Structure of Scientific Revolutions*, University of Chicago Press (v slovenskem prevodu Gorazda Jurmana in Simona Kreka, Thomas S. Kuhn, *Struktura znanstvenih revolucij*, Krtina, Ljubljana, 1998).
- Le Goff, Jacques (1974), «Les mentalités. Une histoire ambiguë», v: *Faire de l'histoire III: Nouveaux objets* (Jacques Le Goff in Pierre Nora eds.), Gallimard, Folio Histoire, Pariz, str. 106-129 (v slovenskem prevodu Draga B. Rotarja: »Mentalitete. Dvournna zgodovina«, v: *Monitor ISH*, letn. III, št. 1-2, 2001, str. 173-185).
- Moscovici, Serge (1989), «Des représentations collectives aux représentations sociales», v: *Les représentations sociales* (ur. Denise Jodelet), PUF, Pariz, str. 62-86.
- Ozouf, Jacques (1974), «L'opinion publique: Apologie pour les sondages», v: *Faire de l'histoire III: Nouveaux objets* (Jacques Le Goff in Pierre Nora eds.), Gallimard, Folio Histoire, Pariz, str. 294-314.
- Padioleau, Jean (1981), *L'opinion publique: examen critique et nouvelles directions*, Mouton, Pariz.
- Prebensen, Henrik (1998), »Y a-t-il un revirement de l'opinion publique française en 1940?«, v: *La langue, les signes et les êtres: Actes du colloque de l'Institut d'Études Romanes de l'Université de Copenhague*, 3. oktober 1998, Etudes Romanes, 44.
- Rotar, Braco (1981), *Govoreče figure. Eseji o realizmu*, DDU Univerzum, Ljubljana.

- Sperber, Dan (1989), «L'étude anthropologique des représentations : problèmes et perspectives», v: *Les représentations sociales* (ur. Denise Jodelet), PUF, Pariz, str. 115-130.
- Splichal, Slavko (1997), *Javno mnenje*, FDV, Ljubljana.
- Šalamun-Biedrzycka, Katarina (1972), Anton Podbevšek in njegov čas, Založba Obzorja, Maribor.
- (1994), *S slovenskimi avtorji. Izbor iz člankov in razprav*, Založba Obzorja, Maribor.
- Škamperle, Igor (1987), »Bartol, Plečnik in ljubljena Ljubljana«, v: *Problemi*, letn. XXV, št. 5, str. 27-28.
- Valensi, Lucette in Wachtel, Nathan (1996), »Anthropologie historique«, v: *Une école pour les sciences sociales. De la VIe section à l'École des hautes études en sciences sociales* (Jacques Revel in Nathan Wachtel – eds.), (v slovenskem prevodu Taje Kramberger, »Zgodovinska antropologija«, v: *Monitor ISH*, letn. III, št. 1-2, 2001, str. 155-172).

Avtoričin naslov:

Taja Kramberger, zgodovinska antropologinja, raziskovalka,
ISH - Fakulteta za podiplomski humanistični študij,
Breg 12, 1000 Ljubljana
e-mail: taja.kramberger@guest.arnes.si

*Rokopis prejet decembra 2002, dokončno sprejet decembra 2002.
Po mnenju uredništva je članek uvrščen v kategorijo: izvirni znanstveni članek
(s kvalitativno in kvantitativno argumentacijo).*